

En nima nangui naxín aní: Naxijen

*Lengua mazateca
Soyaltepec, Oaxaca*

Tercer grado

NOMBRE DEL ALUMNO (A)

ESCUELA

GRUPO

POBLACIÓN

ENTIDAD FEDERATIVA

Este libro de texto ha sido elaborado por el Gobierno de la República y se entrega en forma gratuita a los niños de las escuelas primarias del país.

Los juicios y opiniones de los maestros, de los padres y de los alumnos son muy importantes para mejorar la calidad de este libro. Sus comentarios pueden ser enviados a la siguiente dirección:

COMISIÓN NACIONAL DE LIBROS DE TEXTO GRATUITOS

Rafael Checa núm. 2 col. Huerta del Carmen
C.P. 01000, México, D.F.

Las obras de arte que ilustran las cubiertas de los libros de texto gratuitos son representativas de las grandes etapas del arte mexicano. Constituyen un valioso respaldo educativo y son motivo de orgullo nacional.

SEP

Libro de texto en lengua mazateca Soyaltepec, Oaxaca.

Elaborado en la Dirección General de Educación Indígena de la Subsecretaría de Educación Básica de la Secretaría de Educación Pública

Autor

Francisco Galán Villar

Colaboradores

Eleuterio Margarito Cruz y Severiano Pedro Cruz

Ilustración

Jotavé y Gerardo Cunillé

Fotografía

Ramón Outón

Ilustración de Portada

"LA BANDA", 2.90 x 7.40 m.

Pintado por niños zapotecos de la comunidad

San Cristóbal Lachirioag, Villa Alta, Oaxaca.

Israel Cano Méndez, Narciso Martínez Espinoza, Areli Gutiérrez Medina, Gerardo Aracén Méndez, Prisciliano Isidro Cano, Marcelino Vázquez Estrada, Zacarías Martínez Martínez, Timoteo Aracén Morales, Jairo Leyva Cipriano, Sara López Gómez, Ema Tomás Salvador, Prisciliano Salvador Agustín, Carlos Morales Jerónimo, Salomón Martha Cipriano, Eulalio Morales Martínez, Emilia López González, Bonifacio Cano Martínez, Elías Cruz Pinos, Jacobo Mariano Francisco, Catalina Martínez González, Aristéa López González, Constantino Morales Martínez y Tomás Cruz Pinos.

D.R. © Colorín colorado. El arte de los niños indios. México, 1993
Reproducción autorizada por el Fideicomiso para la Salud
de los Niños Indígenas de México, A.C.

D.R. © Secretaría de Educación Pública, 1994
Argentina No. 28
Col. Centro, C.P. 06029
México, D.F.

ISBN 978-968-29-7545-5

Primera edición 1994
Décima segunda reimpresión 2013

Impreso en México

*La Patria (1962),
Jorge González Camarena.*

Esta obra ilustró la portada de los primeros libros de texto. Hoy la reproducimos aquí para que tengas presente que lo que entonces era una aspiración: que los libros de texto estuvieran entre los legados que la Patria deje a sus hijas y a sus hijos, es hoy una meta cumplida.

A seis décadas del inicio de la gran campaña alfabetizadora y de la puesta en marcha del proyecto de los libros de texto gratuitos, ideados e impulsados por Jaime Torres Bodet, el Estado mexicano, a través de la Secretaría de Educación Pública, se enorgullece de haber consolidado el principio de la gratuidad de la educación básica, consagrada en el Artículo Tercero de nuestra Constitución, y distribuir a todos los niños en edad escolar los libros de texto y materiales complementarios que cada asignatura y grado de educación básica requieren.

Los libros de texto gratuito son uno de los pilares fundamentales sobre los cuales descansa el sistema educativo de nuestro país, ya que mediante estos instrumentos de difusión del conocimiento se han forjado en la infancia los valores y la identidad nacional. Su importancia radica en que a través de ellos el Estado ha logrado, en el pasado, acercar el conocimiento a millones de mexicanos que vivían marginados de los servicios educativos y, en el presente, hacer del libro un entrañable referente gráfico, literario, de conocimiento formal, cultura nacional y universal para todos los alumnos. Así, cada día se intensifica el trabajo para garantizar que los niños de las comunidades indígenas de nuestro país, de las ciudades, los niños que tienen baja visión o ceguera, o quienes tienen condiciones especiales, dispongan de un libro de texto acorde con sus necesidades. Como materiales educativos y auxiliares de la labor docente, los libros que publica la Secretaría de Educación Pública para el sistema de Educación Básica representan un instrumento valioso que apoya a los maestros de todo el país, del campo a la ciudad y de las montañas a los litorales, en el ejercicio diario de la enseñanza.

De esta forma, el libro ha sido, y sigue siendo, un recurso tan noble como efectivo para que México garantice el Derecho a la Educación de sus niños y jóvenes.

En nima nangui naxín aní: Naxijen

*Lengua mazateca
Soyaltepec, Oaxaca*

Tercer grado

PRESENTACIÓN

Este libro de texto está dirigido a las niñas y los niños indígenas que cursan la educación primaria, tiene el propósito de favorecer el aprendizaje de la lectura y la escritura de la lengua indígena que se habla en su comunidad.

Se espera que este libro sea utilizado en forma creativa, tanto por el profesorado como por las niñas y los niños, en este ciclo escolar y los subsecuentes, para dar respuesta a los problemas particulares que se presenten en el desarrollo de la expresión escrita y la comprensión lectora.

En el libro se encuentran diferentes textos, algunos hablan del entorno físico de los alumnos, objetos y cosas que hay en la comunidad, y otros se refieren al entorno social y cultural, pues relatan las costumbres, fiestas y leyendas de la región.

Su elaboración estuvo a cargo de profesores indígenas bilingües con experiencia en la enseñanza de su lengua materna, así como con un profundo conocimiento de la cultura de sus comunidades. Para la redacción, los autores consideraron el enfoque comunicativo propuesto en el Plan y Programas de Estudio Para la Educación Primaria 1993.

Este libro de texto podrá ser enriquecido a partir de las observaciones y consideraciones que profesores, padres de familia, comunidades y organizaciones civiles indígenas realicen acerca del lenguaje utilizado, los contenidos, las ilustraciones, el formato y la presentación.

KJUAKITAKUN NGA KUNDA

XUJUN ENÑA

Tuxi kji kú bexkiya énña nguieje niskindi xi tjima ndaxujun, kui xu kjuá nga kinínda xujun én Naxijen.

Tsú xutá xi `ñu chjine, tsanga en'e xi chja niskindi bakúyare, nguisa xu xáti kumáre xujun kú nguisa xu chan kuit'e najmi xi incha bakúya, kuqxúcha tjin nga nda kuaji kjuakitakun'e.

Xuta xi 'yenda kú kiski najmi xi kjit'a kui xujun, tsubá xuta xi máre enña, xuta xi je `ñu kuchjine, kú be kjuá kitakun'e xutá nangui'e.

Kui xujun kunda xi kuachá bátexuma xujun jma kjit'a nga kumá tjatseya xi kúcha bakuyare niskindi, xi kis'endá re xi Tetjun nu 1993.

Kui xu kjuá nga tjinña xujun jmanga bakuya en'e niskindi ndaxujunña. Xki nu xki nu xu ma tjatseya kui xujun, ngat'a kuqxúcha je tjin nga kis'endare nga ngu ngu xi Tetjun xi chaja nguieje naxinanda Méjikoñá.

Nitjatseyaxu kui xujun xi kúcha nga nda kumáre xujun niskindi, chjayaxkixu xi kúcha chja kú xi kúcha tjin kjuakitakun'e.

Tsanga tjinxu xuta chjine (maestros) xi nguítku xa'e ndaxujun (Supervisor, Jefe de Zonas, etc.) nami'e niskindi kú xi mejere nga nda s'endá kui xujun enña, maxu tjsua kjuakítá kun'e kjo tsa tsikasen en'e mi xi mejere nga set'a xujunña.

Nik'uéchjire nguieje ja chjine xujun, kú nguieje nami'e niskindi nga tsasére nga kúcha kunda kui xujun xi tsichjen'niskindi nga tjima ndaxujun.

EDO. DE MEXICO

D.F.

TLAXCALA

MICHOACAN

PUEBLA

GUERRERO

MEXICO

GOLFO DE MEXICO

SAN MIGUEL SOYALTEPEC

TABASCO

VERACRUZ

OAXACA

OAXACA

CHIAPAS

OCEANO PACIFICO

INDICE

LECCION		PAGINA
1	Kucha itukjaña ngasunde	13
2	Xuta nangui naxín aní xu 'miña	21
3	Nangui kjo xuta	29
4	Tendsu kú naxin	37
5	Kúcha kunña nga tsé	45
6	Xi itexuma naxinanda ku xi kiskantjae tsé nanguiña	53
7	Naxinanda xinguiña	61
8	Najmi xi bichiña	69
9	Nga ji'i xuta ngunda ndachakun nanguiña	77
10	Xuta ngunda ndachakun	85
11	Nu 1810 nga kjua Bixkan kumá	93
12	Kúcha sasenka ^j ó naxinanda	101

13	Ndá chubajo xinguiña	109
14	Nangui Naxijen 'na	117
15	X <u>uta</u> xingui'na	125
16	Xá xi ña'an kjín	133
17	Kúchas'enda s'ui xi ma naxinanda	141
18	X <u>uta</u> xá xi batexuma n <u>axi</u> n <u>anda</u>	149
19	Ndajun kui sun Chjun nima naxijen'an	157
20	Ján kjua kixi, ján Xujun xi Batexuma	165
21	Ndañá kjo éñña	173
22	Nangui xi tjinña	181
23	Nganandia kú ngande t'a nguijña	189
24	Tsanga mangui chasere kjotsa én nikit'e	197

Kucha itukjaña ngasunde

Ngu xu nchaba changa kjabasenijmiju kjindi ndái'e nga kucha jindibaña kú míxa nga xuta nima ki'miña. Ku - kuaxúcha tsúre:

Jabíma namí, xiyamári en xi be'an kúcha nga jindibaña, kúcha nga tsitukjaña kui ngasunde. Ndá nu'ye éña.

Tixuyena kúcha tjin ngande jma jindibaña.

Tsú xu tichi.

Nda tjin, ndá t'ejin takín: tsichja namicha.

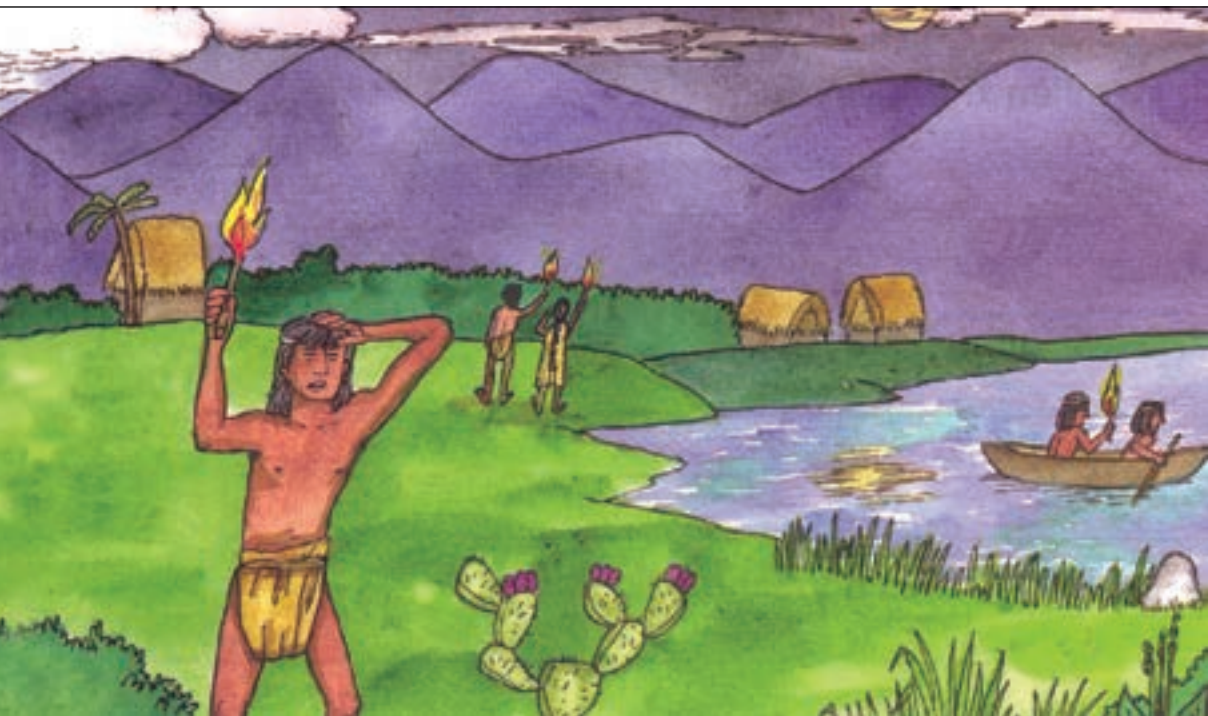
Ngu xu naxi xi 'ñu k'a mejé fichut'are ndiujmí, k'ia xu kis'endu xutaña xi tútjun jí'í ngasunde. Tangá ngu xu nitjin. ngu xi'in kú ngu chjun. Kíjo cheje xikjin, kú kuaxucha jí'i janda kui nangui.

Ji namicha: kú kúcha kúkjin kui xuta, a jí'i kja'i.

Minénguiya xu tichi.

Nga jexu be xuta'e jma tjima, jindiba kanguitsjai xu. tangá kichaja xu tse kú nguite béji kúcha sakure ndiya jma jindibá. kuaxucha kumá nga

kukjin xuta ngasunde.

-Namicha: kú jmá fafé kui xuta nga jñu. Tsú xu tichí.

-Ngaya tixá naxi xu 'benduyá. K'ia xu fafé nga jñu kú nga nitjin nguijña xu 'bema. k'ia xu ngaya tixá naxi tsi'inre kuchakun xi ndia'e nangui. ndia'e tjao, ndia'e tsí, choun, ndia'e nga ngu, ngu ngande. k'ia xu 'benda nga minenguire kjuanda nami tsu'bi, sa. k'ia xu ma s'ui'ñu nga nda sakú xi chine.

-ku xuta xi kis'endu naxi k'a, jmá sindu kja'nde. tsu xu tichi.

-Nga skitetsajo xuta xi nguisa kui xu xi ts'uyá ndia'e nguije najmi xikú ndana, ndach'in, naxi, ndachakun, ndi'i, jnú kuacha nguije najmí. kuacha kumá nga itukjaña ngasunde.

-Tsa ndá ki'nuye, éñña nga ma changaji kuachá t'ejniri kui én kjindiri tuxi chajaji kui kjua'itsjen.

Tikjínña takunña kui én.

T'ejin takín kui en xi k'ixkiye kú chjungui xi chjinenguiyari.

1. ku'mi én xi k'ixkiye:

---

2. 'Yá xi incha baseníjmi:

---

3. Mí en xi tjitsuya namicha'e fíchi.

---

4. Mí xi kuma ta'in xuta xi ji'i kanguitsjai ti kjo tsakjin.

---

5. Tixuye tsa yi kucha'mi ndia'e ngande xi yi, xiku ndana, naxi ...

Nga baseníjmi

Nga núkjuaña, ngu xi chja kú ngu xi t'é én xi tjinúkjuaña.

chji jin'e

Ndá nu'ye en
xi xiyari, ndá
t'eiin takin

én xi tichja

xi tichja

xi tjit'e

Kú kúcha
ji'iña ngasunde
namicha.

én xi tichja

xi tichja

xi tjit'e

Tixuye kucha ña'ánña nga basenijmiña

Chji mi xi tsú nga ngu ngu. Ku jaskan tet'ai xki 'yá xi tjún chja.

Tixuye tsanga ndá tjin kucha nga tsubare nga chja nga ngu ngu xutá kjo niskindi.

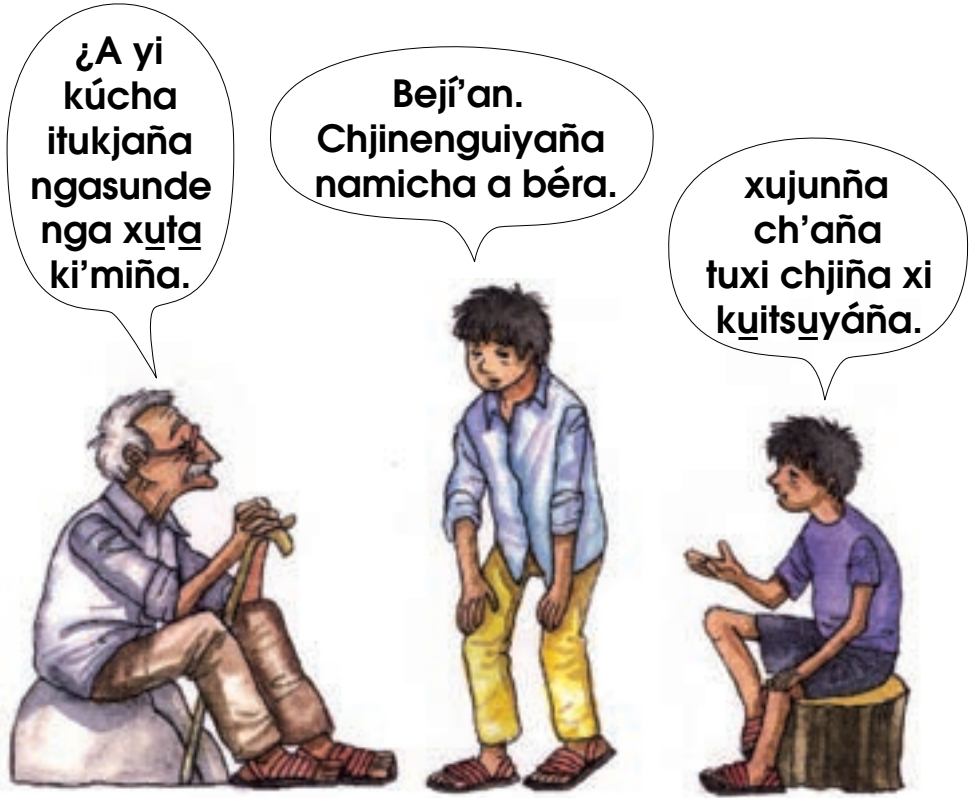

---

kucha itukja'an ngasunde.

Chjinenguiyeri namíchari kjo tsa kja'i xuta xi changa. Kúcha itukjaña ngasunde ku k'ui chji kui én nga je kichubayajun

---

Ngande jma betkun xuta'na

chanjí be'an, tangá
ngande xi fuetsjenna
xi tsúre nitjan xuta,
k'ia kis'endu yachjín xi
mare chjine

kjin ngande xi betkun
xutaña, nitjan, ngajnu.
ndage, ndach'in, naxi,
ngat'a nga ngu ngande
ndia'e xu tjinre...

¿Ji ngá, jmá tu
ngande xi betkun
tsé xutaña?

Tsanga yajiña jma ngande xi betkun xuta nanguña,
ma chjinenguiyare.

Ngande xi kú nga jma tsjuare nik'uechji nga ndá ma
jnu'e. nga ndá k'uejña naxinanda, nda kuejenre taon kjo
nga sakure xi chine xuta.

Nga je tsangui chaséjnu xuta xi tukú tjinjin takúnre
kui kjua'itsjen. K'ui chjisún jun nga ngu ngu jin'e kui
ngande kú tixujun jma ngatjen naxinanda sakuña kui
ngande. Tsanga ma xi ña'ajun tangui chaséjnu tuxi yajun
kúcha chun kui ngande.

Nga ngu najmí chubaya, ngu ngu nga núkjauña. xi
tjinre nguisa kjuakítakun. Kui xi ngitku kjua juya.
Chubayajun ngu kjua xi tsjuajnu.

Nga ña'an s'ui ngande xi betkun naxinanda.

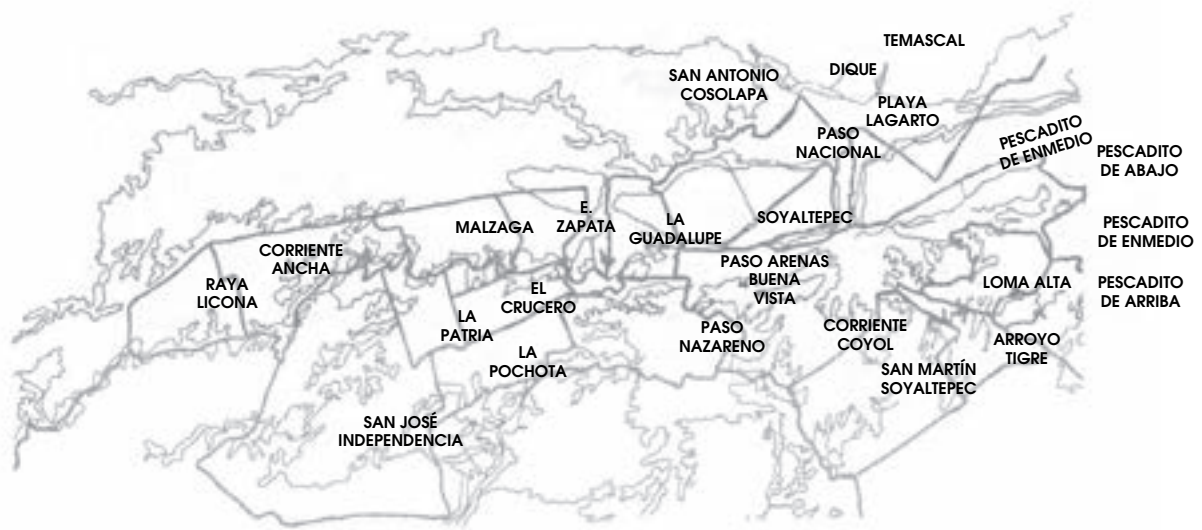

Kui niskindí, asen incha juya, t'ejniri kú incha tsú nga ngu ngu. Te má tsanga ñujun niskindí chubáyajun kú xi bixujun, chji ngaya chubá xixi xi tsubáre nga ngu niskindi.

Xuta nangui naxín aní xu 'miña

Tet'ai jin'e nga ngu ngu ngande xi k'í nguinda

'Batiují ma tsanga tsejí najmi xi yaña kucha nga jindibaña ngasunde kjotsa kucha ji'iña janda ngande jmanga tijñaña.

Janda jmanga tjinna kjuakítakun, kuitse xi be'an nga Ni'ya Changa xu nganandia xi 'ñu kumá nga kjie fuejí nguinda nangui xi chja Naxijen, Ningutse, kjo Ngatia'a, ngat'a'e xitetjun 'yechjare ndifa ndana. Janda xu kui nitjin, Tku Ndabaxá xu kumá Ni'ya changa, ku kjin xu ngande xi batexuma xiku:

Nga je kuyi kja'nde kucha chun nanguiña nga nitjin cha ndá tjin nga yi nga xuta ngu én kumaña ndératsa Ningutsé, kjotsa Ndachjo, kjotsa Tjejo, kjotsa Ngatia'a tijñaña.

¿Mixa xuta ngu éña?

T'exkiyajun kui en ku chubayajun nga kucha 'mire niñu nga ngu ngu ngande jma sindu xuta xinguiña; Tjejo nio 'mire; Ningutse nño bixure; Ndachjo niñi tsúre xuta; Ngatia'a niño 'mire, ku ña niñu 'miña. Tjejin takin nga jmitsa tsanga kja'ícha 'mire niñu nga ngu ngande, tu kjua xi kuma nga janda nga kistsajojña nga tjiminchitsjai jmá ngande xi bakínre nga 'bejña naxinandaña, kuirá kjua nga xiku xi jitsunya éña.

Chjí kucha 'mire NAÑA ngande xinguisa xujunri chjisun:

Tikjínña takuña kui én.

Chungui kui en:

1.- ku'mi nganandia xi 'ñu kumá nga kjié fuejí nguinda.
nangui Naxijen:

2.- Chjí mixa nguinda kiji nangui Naxijen, nangui
Ningutse kjo nangui Ngatia'a

3.- Chjí jma ngande sindu xuta xinguíña xi ngu en
nukjuaña:

4.- Chjí nga ngu ngu jin'e ngande xi batexuma Ndabaxá
Naxijen nitjin cha: tsa s'enjí k'ui, xujunri tichjen.

Chjí kúcha chun ngande jma tijni. Xujunri
tichjen. Tsa nda chun, tsjua chun, mi najmí xi
tjin, tsa kjin ma xuta mí tu najmí xi tjín.

Kúcha kun nga ngu ngu najmi.

Kjín tkuya chu xi tjin ngande jma tjin. Tjin chu nguiña, chu xi ngani'ya ngare.

Chubayaña kucha kun chu xi 'mí naxín:

- Tsa jan kjotsa ñujun niskindí chubayajun kúcha tjin kui chu xi 'miña naxín.
- Nga je kichubayajun ngasun xujunri chji kúcha tjin kui chu.
- T'e yajun xujunjnu niskindi xi nguisa kúra tsú.
- Chubayajun nguieje niskindí tsa nda kis'e xujun xi kiníndajnu.

¿KUCHA KUN NAJMI?

Ji subá ti'in kui xa. Tu mi najmí xi tsjuari chjabí ku chjisun xujunri kucha nga tjin

T'ejin takin nguieje tkuya nga kucha tjin ku kucha nga bixu.

- ¿A tajá a xu inda?
- ¿A chuba a xu je ma?
- ¿A 'ba a xu naxu?
- ¿A tjiabé a xu tjin?
- ¿A kutu a xu k'a?
- ¿A tuba a xu ndujú?

- ¿Mí asen?
- ¿Mí xi kunda?
- ¿Kó nga tjikajo?
- ¿Kucha jen?
- ¿Kucha chine: axi a xu ndia?
- ¿kucha tjin nguisa?

Nga nukjua ásenña ngu najmi, tsa chu kjotsa ngu ngande chjiña kjotsa baxuña kucha tjín, kúcha kun kucha tsi'in.

NI'YA CHANGA

Naxinanda 'ñu xu kumá Ni'ya Changa ngatus'e, nangui sun xu jatjiandai naxi Ni'ya. ngak'a naxi tjian nganandia janda tsé. Sun tsjuatjin ngak'a kui naxi. ndexichu subá ngabasen ngande. ngu ndiyate Kji'i basenre. ndexichu subá kui ndiyate

Tjengui mijín nga fichuña nganandia.

Tanga nguiejejí xuta tsituju, tjín xi kis'endu ngasun naxi xikú ngabasen nganandia.

Kui naxi kja'nde ndifa jatjiandaire kú janda ngak'a tjian naxinanda: tsejen ninguxi'e. kui ninguxi xi je tsixundu, tsejen ndabaxa'e tsejen ya kicha na'ñu ndi'i tisuba. tsjuachun ngasunk'a.

Kui én xi cha'xki nga núkjua asen ngu ngande kjotsa ngu najmi.

chjí k'ui kúcha chun nganderi.

- Kú 'mí
- Kúcha chun.
- A chuba ma a xu teya ma naxinanda.
- A naxi a xu nangui sun.
- Mí xi tjín
- A changa a xu tjatsé naxinanda.

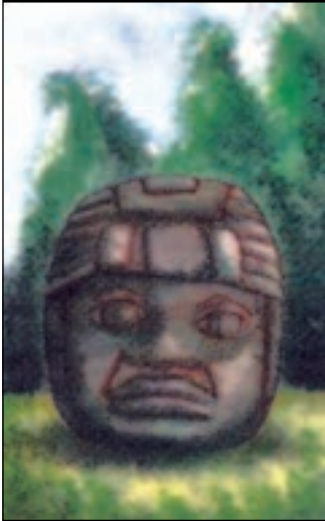

Xuta Nangui Naxín Aní Kucha nga ji'íña kui nangui.

¿'Ya xutaña? ¿Jma jindibaña?
Nga chjinenguiyaña jma jindiba
xutaña, jmanga kuima nangui'e a xu
k'ui nangui'e a xu nangui k'jín jindiba.
Tsu xujun xi k'jit'a kucha nga ji'í xutaña
nga jó xu nga t'jín en: Tsú xi t'jún: Xi'mire
"Nu'e Kuauhtinchan", nga j'ña ji'í xu xuta
nangui naxín aní kjo xuta xi 'mí
nonoalka chichimeka (xuta xi ch'o kun,
xuta xi ch'o ngáre) janda nga tsitju
nangui xi 'mi Aztlan, kú janda nga jichú
ngande xi 'mi Tula, kui xu ngande
kunda ngu naxinanda. kui xu ngande
itetsajó xik'jín naxinanda. Kuaxucha
kuma nga xikú nga xutaña ja'a ndujú
kui ngande janda nga sakure ngande
jma kutsjuare.
Nganandia xi tutjun 'yej'ña nga ji'í kui
nangui: Teotitlan, Eloxochitlan,
Mazatlan, Chilchotla. ku 'batiuji tsanga
janda Ningutse.
Tsú én xi ngingu: Je xu kui nangui
sindu xutaña nga ji'í tsa'sene xuta si 'mí
NONOAL- KA - (CHICHIMEKA) tsú xujun,
ngatjen jma bitju xu tsu'bi jindibaña
ngatus'e nu 890 xichja kui nitjin. Matza -
apatl o Mazatlán, k'ía xu ndibat'a nga
xuta nangui naxi aní 'miña. Tsú xujun,
tuxí naxín xu xi tjin kui nangui. Nga je xu
tsitjunguire naxinanda'e xutaña, jó xu
tsakjanya nangui'e: ngatjen ngajín naxi
kjotsa nangui ch'an ku nangui sué xi
nangui nguinde tsúre xuta.

PEREGRINACION: Tribus llegando a la
tierra de los Temazates o mazates.

Najmí xi ngu kich'aña.

Kjin tkuya najmí xi ngu kich'aña xuta nangui naxi ani Chjí kucha kun ni'yaña kú kucha ma xi xabasen 'mire.

EN ÑA: Xuku je kibixuña jmitsa kjin tkuya en xi nukjuaña, ngu en ña xi kich'aña nga xuta nangui naxín aní 'miña, kuachá bixuña nga kucha 'mi chu xi naña 'miña, nga ngu ngu ngande jma tijñana. Naxijen; naña, bixuña. Ningutse: ñña, tsú. Ngatia'a: naña, tsú. Tjejo: nia, tsú. Ndachjo naña tsú. ¿A makjinña a xu makjinjiña. kucha bixi?

NI'YAÑA

NAJÑU XI CHAJA: Nguingu najmí xi jña kich'aña najñu xi chaja ngu ngu ngadeña, ts'u xi bajá yachjin kjo xka nima xi bajá xuta xi'in. Nga ts'u ja. ya'a. ja ya'are najmi xi tjin ngandeña, xikú chjine, nga naxu nga nise kjo xka tifat'a. Kú xka kjo singa'e xuta xi'in ngu ngu najñu tsanga tiaba xi ña'an.

XABASEN:

¿Mí najmí nguisa xi ngu kich'aña?

xkiña

Kúcha 'bexkiña xuta nangui naxi ani.

Chjí kúcha kun nga ngu kui najmi.

xka

---

tjiuxinde

---

nachu

---

jña

---

yaxki

---

titú

Chubayajun
nguieje niskindi:
kicha 'bexki xuta
xinguiña xi xin
tjindu. xiku Tjejo,
Ndachjo. Ningutse,
Ngatia'a.
A kuaracha 'bexki
xiku ña.
Xujun xkiri tichjen.
Tsa yi nga tjin kui
xuta ngandéri,
tjaichasejnu. Kú
chinenguiyájnu.

7

naxu

Xujunri tichjen
nga nindujuji
kui xki.

8 jin najmi

9 ñajan najmí

10 ta najmí

Nangui kjo xuta

¡Tuxi tsjua chjun nanguiña! tsú su nchaba nga
kjibasere jnu'e ¡Tu nguijé najmi xi sakuña!
¡Nguije tkuya xi chine ma tje ngasunde! ¿Kú bixijí,
a ma tsjuajiri? Tsinenguiya xure xichachi'e.
kú kua xu tsu xuta chjun'e: ¡Kjain nga tuxi
tsjua chun ngasundeña! tu nguije najmi nga
macha, tu nguije najmí nga sakuña.
Chaséri, tu nguije najmi xi 'be ku tu
nguijé nga ma tje. Te kuacha ma tje nguieje
tkuya chu. Chaseri, tjinña xanda, chinda,
najñu, burru kú naña. Te kuacha tjin
chu xi nguijña ngare xikú: cha'a, tsja,
ninda, tsunga, tuju, tuniña, nise, xa
chitu. tuxki, tarisku tumí chu xi tjin.
Te kuacha tjin nguije tkuya'e nangui,
tjin nangui jma, nangui aní, nangui tsumi,
nangui ndiajo, nguijña cha, nguijña tjiabe,
tjín naxi jmanga sakuña nguije tkuya
ya, jama, xka tumí tu xi sakuña.
¡Tuxi tsjua chun nanguiña!

Tsu nchaba nga tsichja: Tuxi kjua xi
kjain najmi xi kibixiji natjian, tuxi
kjua xi kjain.

Chaséri. K'ui jmanga tijñaña. tjinña ndana,
tjinña ndach'in. tjinña xanga ku te tjin
ngueje tkuya t̄i.

¡Kjit'a, kjit'a ba'a tsí! ¡Kjit'a. kjit'a fa'a
tjao! ¡ma sueya kú mench'an ngasunde!

¿'Ya xi kutsjuajíre kui nangui? Timejéña
nanguña, ngat'a k'ia tjisakuña najmi xi
tjibichiña. Xiku nga an ndá te tsíchunna
nangui'na. Tsanga gueje xuta ndá
tsikjo. tu chuba tsik'ienji nguiña'e, tuchu-
ba tsik'ienji chu xi tjin nguiña.

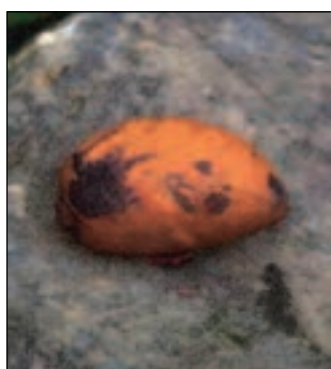
Chan chan f'íanjoña nanguña tuxi ndá
sakú tjéña gueje najmi. tuxi chan kumare
ngasunde.

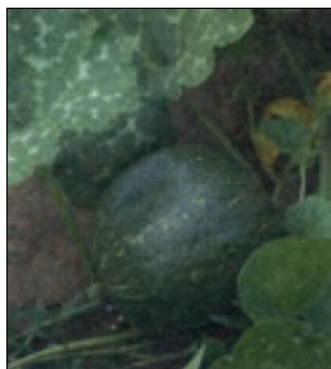
Tikjínña takuña kui én.

Ndá tikjinri kjuakítakunri en xi 'bexkiye. xujunri tichjen.

- ¿'Ya xuta xi incha chja en xi k'iexkiye?
- ¿Chjí kucha chun nangui xi incha basenijmí nguiajó xuta?
- ¿Kúcha makjinri nga chun ngajnu'e nchaba?
- ¿Mí tu chu xi tsik'axki xicha chí?
- ¿Tik'axki chu nguijña xi tjin nangui xi tsú kui xuta?
- ¿Mi tkuya nangui xi tsik'axki?
- ¿Mí najmí nguisa xi tjin kui nangui?
- ¿Kúcha nga ndá nga 'ñajo nangui tuxi fitsunyaji?

Chjí kúcha 'mi nga ngu ngu kui chu.

Chjí k'ui kúcha chun nangui jma tsi'in ngajnú namiri.

En xi ndibat'a anímañá

T'exkiyeji niskindi xi
nguisa kui én xi tsjua
chjare nanguña.

¡TSJUA TJIN NANGUI'NA!

Tsjua tjin k'ui. tsjua tjin
jan,
¡Tsjua tjin nangui'na!
Tsjuare xi k'ui, tsjuare xi
jan
¡Tsjua tjin nangui'na!
¿Mi xi najmire
nangui'na?
¿Mi xi chjare
nangui'na?
Tiché ngu naxu. tiché
jó naxu
Tu nguijé nga tsjua jen.
Jabí tichi. jabí tsakichi
nangui'na tjaiña,
¡Nangui xi tsjua chun!
¡Nangui xi tsjua tjin?

Francisco

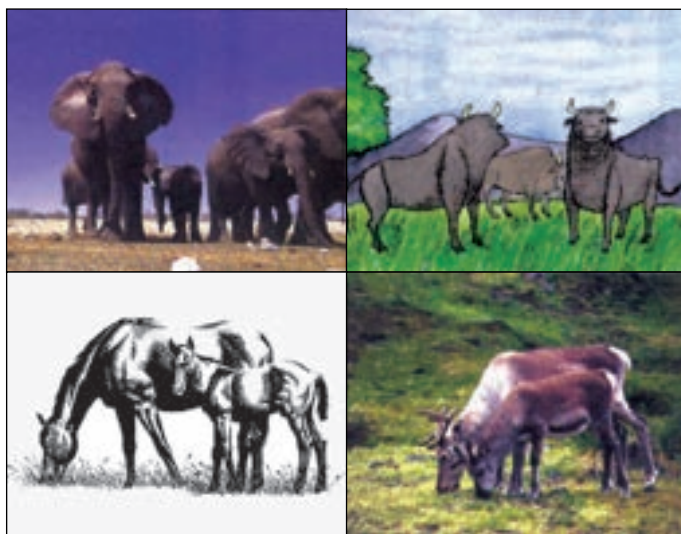

Kútsu én xi níchjenña

<p>¡Tsjua tjin nangui'na! ¡aaa! ¡au! ¡o!</p>	<p>kui én xi kuacha chji, nga kui najmi xixi 'benga'ya, kui xu xi tsuyaña tsanga tsjua tjinña, kjotsa ngu én xi bixuyaña nga nguíre animaña, te kuacha tsuyaña tsanga ngu najmí yaña ku chikjindia tkunña</p>
<p>¿Mí xi chajare nangui'na? ¿Ku 'mí <u>namiri</u>?</p>	<p>Kua xu cha chji én nga ngu najmi chjinenguíya; te kua xu cha jó najmi xixi benga'ya, xi kua kun xikú jó tujmengui.</p>
<p>Tsjua tjin k'ui tsjua tjin Jan. Tuxi ni'yu naña jma.</p>	<p>Kua xu cha chji nga ngu én mejeña nga tsuyaña kucha chun tsa ngu ngande, kjotsa kucha tjin ngu najmi, kjotsa kucha kun tsa ngu chu kjotsa ngu xuta.</p>
<p>Tiche ngu naxu Jabí tichi. Nchajo tákiche tjengui jan.</p>	<p>Nga mejeña nga ngu xuta tsi'in ngu najmi xi bixuña kjotsa nikjuá'ñuña. Kua xu cha chji én xi kucha kjit'a k'ui. Nga manda ña'an.</p>

T'exkiye kúcha nga tsú én kú kja'í én xi ya'a kui chubá (¡ !), (¿ ?) chji xujunri kjo én xi núkjuá nga na'an manda.

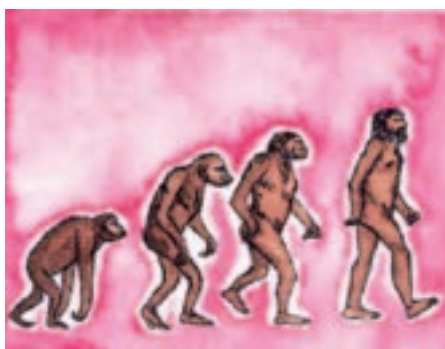
kuni xi ¡skanga tja! ¡Ani tsején xkun!
ni'yu kui kuni.

Kuni yi'i ¡skanga yi'i ku tsjajun!
Xiku kuni kumá kui xuta.

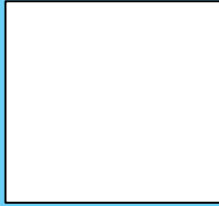
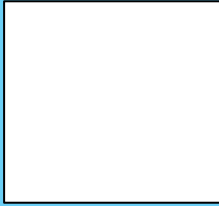
¿A yi kui xuta? kui xi tjun kis'ema
ngasunde.

¿A yaña tsa kui ndibat'a xuta xi
tjimaña kja'nde?

¡Kú tu tsjuakun chü kis'e tsé!
¡Kiñaña yi'i yi'!

Nangui basen kjo nangui xujun

Tjin nangui basen ku te tjin nangui xujun. Xi ku ngande jma tjiñaña, tusubá nangui basen jma tsixá xuta naxinanda.

Tangá kui un 1994, je xu kisasenkajó tse'e nangui basen. tsa'ya xu xi majénre nga kui tse'e kumá nangui, naxinanda'o xu xi skúsunre nga chubaya kui kjua.

chji kúcha tjin kjua'e nangui nganderi:

Chubayajun mí tu najmi tjé machare namijnu nga ndá tsixa nguijña'e. Chjijun mi tu najmi xi sakure nguijña.

¿A yi nga tjin xure ndia nga ngu ngu ngande? ¿A yi 'ya ndia'e - ndach'in? ¿'Ya ndia'e naxi?

Nga minchachuya

Ndá t'eiin takin:

Chubayajun én xi kjitja
K'ui ku jaskan
chjinenguiyajnu xuta xi bé
nguieje kui najmi. Ma
ni'ya'e fue chasejnu nga
tasejunjnu chjine xujun xi
kjobakuyájnu.

¿Kúcha xincha chuya
nguijña tjiabe nganderi?
¿Mi xi tsichjen xuta nga
mincha chuya nguijña?
¿Ku tsúre kui chuba?
¿Kó tjin fichu xi ngu nanga
'mire?

¿Kó nanga ndujú ku teya xi
ngu taria nguijña.

¿Kucha xincha chuya nangui
nga nga ni'ya nínnda?

¿Nga mandá ni'ya nangui,
jma ngatjen nga nikase. a
xu tu chuba ninda?

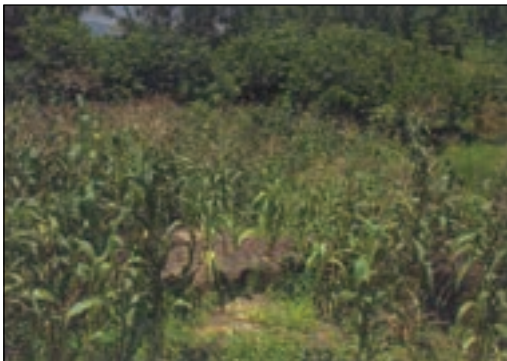
¿Mí chuba xi 'mire kati?

¿A yí mi xi 'mire tkundsame?

¿Mi chuba xi 'mire ngu tjia?

Tinchitsjaijnu kja'i chuba xi
tsichjen xutaña nitjin cha.
nga ngu najmi mincha
chuya. Xuta xi changa
chjinenguiyájnu. Xujunri
tjat'ai nguieje kui chuba
tuxi yajnu kúcha xincha
chuya tsé nguieje najmi.

Tendsu kú naxin

Ngu ndiya, nga ndifa incha'bi t'a ndach'in stekajó xikjin ngu tendsu kjo ngu naxín. Nga je xu kits'i ndifa, kua xu tsu tendsu: - Chinri yajori naxín, k'ia jma ngátjen kjua ndiba'an, kjin xuta xi tjimangui nguijña, kú tsi't'éna nga kua incha tsú; nga naxin xu tjima tjenguire. kui kjua nga texiyari, tu xi chinri yajori, nga tu chuba bitja bixijí. Tsú xu naxín nga tsichja: Nda tjin tiaja nga tjbixuyena kui najmí xi kjima ta'in an, tangá xu chinri, kjin majni nga xi ngu ndsijinjni tjimajni nguijña. Tsú xu naxin nga te tsichja'ni: - Ndá tjin, nga je kui najmí tjinukjuaña, 'betsejen mari ngu én: kui xuta xi kuachá tjima, tsújni naxín cha, nga kua xu cha kumá ta'injni ngat'a kua xu cha kijit'are xujun'e kjua kixi xi ndia'e ngasunde.

Kjua'ñu xu tjin nga kueyájni tuxi makjin kjindijni xi xuta je ts'uya. ku nga je kjuejni, tjijin takúnjni nga kjima kjín xuta nangui naxin ani. Kui kjua nga jin tjún ji'ijni kui nangui, ngat'a kui nangui kui k'uendu nguieje naxinanda'e kjindijni, jó ma xiku nga bakjanya yajo'e, xi 'bendu naxi, nangui ch'an, ku xi nangui sun sakure, nangui sué. Kua xucha incha chubá nijmi nga jña xu tsé jatjiandaire xuta xi kitsi'inxu naxín, jña xutse kiskíne xuta tuxi bitju'are yajo'e, juó, jan xu kiski nguisa ku kichajá ngaji'n nguijña. ku 'me tendsu. ngu xu tse kichiabe nga tsanguijo. Kui xu kjua nga ngani'ya macha kja'nde. kua xu cha ma nga tukú tsu'ba kui naxin, ku xuta xi fue tsi'ín chungá nitjen k'ia xu nguijñabé kui chu chi: tangá jmí tsa kui ma tu anima'e xu tsexi tukú kjibasare kjindi'e tsa ndá tjima ngasunde.

Nda tjin niskindí, je kuyana kucha tsú kui én xi kiña'aña, ku ndá t'ejin takin. nga nanguiña. Nangui naxi ani xu 'mi ngat'a tuxi naxin xu xi kis'e tsé, ¿Mixa bakuyaña kui én? Nga mají tsanga nichaya mí ngande basenijmiña. Kjua'ñu tjin nga tiukun 'ñájo yajoña. tuxi kuajícha mata'iña xikú 'me tendsu. Nda t'ijin yajori.

Tikjínña takunña kui én

Ti'in najmi xi tsú k'ui.

T'ejin takín: Nga je k'iexkiye én jma basen nijmi tendsu kjo naxin, chji ngasun xujunri kucha nga kúkjinre kui én.

Ngasún k'ui chji mi xi kitsi'ín naxin nga jatjiandaire xuta.

- Nguingu xikjin kui én tindajnu, kja'í chxixi titsújun xiku natsé, naña, chitu, nisen, tu'yáni.

Xujunju tichjenjun.

- Xuta changa chjinenguiyajnu, tsanga bé kja'í én jmanga nítsu chxixi kjotsa chyí'í, kjotsa nise tu mini Nga tsúyajnu ku chjisujun xujunju, ku kjia chubáyajun ndaxujunju.

Tindat'ai k'ui kucha nga kúkjinri nga incha basenijmi.
tendsu kjo naxin

Nanda, nanda kú nandá.

T'ejin takin: Nga núkjua én ña, tjin tsa jó kjotsa ján najmi xi ngu tkuya én xi machjenre nga kucha 'mi.

Chan chan t'exkiye ku tsú k'ui ku ngu tiju'bi t'enga'ye én xi ngu ndsijin kú jaskan chji jma tjit'a asen xi kui.

Nanda xu kikate Liku t'a nandá, ku s'e nga fa'í nanda na'yu xu mejenre.

nguíngu: S'e xu nguixun tí jnu ndaji, kui xu kjua nga t'ajñu kjue xanga ti, tì xu kjue kje'ijin.

Kúcha 'bexkiya:

k'a nú'yare ndaña: xá
basen nú'yare ndaña: xa
nguinde nú'yare ndaña: xa

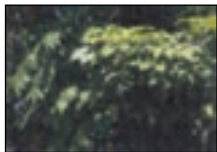
**kuachá
bixuña:**

Tsa jó kjotsa jan najmi xi ngu ndsijin én
nga kucha 'mi, xi kucha nu'yare ndaña
ka kui chuba machjenre nika'a. (á, a, a).

Chut'ayeje: Tikje'eri chúba xikucha nga bixuña

ti	xka	sen
----	-----	-----

Ngu tkuya chji, tangá xi kucha nú'yare kuachá 'bexkiya
ku chúba nika'a tuxi yaña mí xi mejere tsu, én xi k'a, kjo
xi basen ndaña, ku xi nguinde fue ndaña.

Xujunri chjisun kja'í kui xikjín én.

Nga kúkjin naxinanda

Tjiub'i xixi t'enga'ye én xi ya'a (' _ ´) tse'e xu nga yaña mi xi tsikjín takuña.

Je kibixuña kúcha ji'iña kui nangui tangá najmí
ma tsanga sakuña ngu xuta xi bé kúcha kúkjin nga
ngu ngu ngande xi nukjuaña xuta nima nangui naxín ani.
Tsu kui xuta xi 'mi Bernal Díaz del Castillo, nga
tsas'ené kui nangui, je xu sindu k'ui xutaña,
tanga sakutsjai jíxure jma kjindibaña nga tus'e;
kuacha kijit'are xujun xi kitsinda.

- Nga je k'ixkiyajun én xi kijit'a ngak'a, chubáyajun kúcha tjin kjua'e kui najmi, tuxi bitju tsejen kúcha nga kukjín nga ngu ngu naxinanda xi núkjuaña kui nangui. Chjijún nguieje kui én, nga tas'ejunju chjine xi kjibakúyajnu.
- Chubayajun kucha kutku naxinanda jma tijni. Xujunju chjijun nguieje kui én. Ma chjinenguíyáynu xuta xi je changa.

¿Kúcha chun nanguiña?

Je yi nga nangui xuta naxín aní, jó nga tsakjan ya ngu nangui ch'an kú ngu nangui sué.

Chji kúcha chun nga ngu ngu kui nangui:

NANGUI CH'AN NANGUI NAXI	NANGUI SUE, NANGUI NGUINDE

Chjí én xi ya'a: ´kjo _ xikúcha kijit'a k'ui.

xká

xka

xka

<hr/>	<hr/>	<hr/>
<hr/>	<hr/>	<hr/>
<hr/>	<hr/>	<hr/>
<hr/>	<hr/>	<hr/>

Najñu nanguiña

chji kúcha kun najñu xi bajá yachjín kú xuta xi'in, nga najñu nima.

Najñu xi bajá yachjin:

Najñu xi bajá xuta xi'in:

Kúcha kunña nga tsé

Nga kui nitjin, xuta nangui naxín aní, nguieje xikú Ningutse, Ndachjo, Naxijen, Tjejo, kú Ngatia'a, kui nangui xi tijña sunña kja'nde, tutsjai xu nga tsañá kumá, tangá nga tsitjukja xu kui xuta xi ngatjen ngunda ndachakun jindiba kui xu kitsi chéjeña janda kja'nde. kua xu cha fa'a tsindiu nanguiña: ngatjen jma bitju xu tsu'bi nangui'e xu xuta kjachan tjikajóju: ngatjen jma s'e'ma tsu'bi tsindiu nangui'e xu xuta Naxintsje (Mixteco kjo Popoloca), fa'at'a xure tse'e. Kú xi chja nangui ngak'a, nangui ch'an, tsindiu nangui'e xu xuta Mexika fa'a, Tenochtitlan xu 'mi ngande'e

Kui xuta. kú ngatjen nguinde, te nangui'e xu xuta
kjachan kjo tsindiu'e xu xuta Nganchin tjikajó. Mejé
tukú kuacha tjin kja'nde.

'Ñu xu xuba nanguiña, ngat'a tuxí ndá xu sakure
najmí tje'u, xikú nijin, janda xu jó ndiyá ma jnu. 'Betje
xu tsa nijmá kjo tsanga.

Xá'e xuta xi'in; chu nguijña xu tsubá kjo xu tj tse'e
nga kjién xuta'e, chjun'e kjo niskindi'e.

Xá xi tsi'in chjun; ngajnú xu fue, kui xu tsixangui
kú ba'a nijin ngani'ya'e.

Tsanga ngani'ya chasere, nguiajó xu nga kunda ni'ya'e,
nguiajó xu nga tsi'in tumí xá xi ña'an ngani'ya.

Nguiajó xu nga basere kjindi'e nga ma'onre.

Tikjínña takuña kui én.

T'EXKIYE KU CHJI

a).- 'Yá tu xi 'mire xatq nangui ngxín aní:

---

b).- Chji 'ya tsindiu'e nangui xi teskajoju nangui tsañá:

-Ngátjen bitju tsu'bi: _____

-Ngátjen s'e'ma tsu'bi: _____

-Ngatjen nangui ngak'a: _____

-Ngatjen nangui nguinde: _____

c).- Jma jindibá xutq xi kiskieba'aña nanguiña:

---

d).- Mí najmí tjé xi je tsítje xutaña kui nitjin.

---

e).- Mí xá xi tsi'ín xutq xi'in, ku mí xa xi tsi'in yachjin:

---

f).- 'Yá xi basere ngani'ya: _____

¿'Yá xi tsi'in kú mí xi tsi'in?

Chjungui kú chubayajun kui én xi kjit'a k'ui

Chakin kikate nami'na. Ngu xu naxín kistjekja t'a ndiya. Skan xu nga tsjua tjin. Tuxi kutsjuaxure nami'na.

¿'Yá kikate chakin? _____

¿Mi xá xi kitsi'in namíj? _____

-Jne kikja'a naxi tsini'na kú jó kjindi túniña sakure. Ndá kun jne xi ji'ijú.

¿'Yá kikja'jne? _____

¿Mí xi kikja'a, kú mí xi sakure? _____

Kútu xixi incha tsutojon chincha niskindi, tsjua xu kjisun ndifa chu xixi.

¿Mí xi incha tsi'in niskindi? _____

¿'Yá xi kuachá incha tsi'in? _____

Ndá ti'in xki, tjin xi tsi'in tsa ngu xá tsa ngu najmí, kú ndá t'ejin takín mi xá, kú mi najmi xi tsi'in tsa xuta kjotsa chu.

Tikjínña takuña kui én. ¿A fuetsjenri?

(,) kui najmi xi tsujajíre nga ngande 'bejña xtin én xi chjiña.

Chaséña:

Nga fue kateña najñu nchukjuan'na, kjin xu ngande fa'a: fa'axu Chjongui Naxi, Ndati, Nguinde, Ndátse, Ch'ua Ndiajo, Naxi Kuni, Ya Xunindu kú Margarita Ngu nitjin mare nga xa'e tsu'ba, janda kjuama'ña fa'í ni'ya'e.

Chji ngu kjuakítakun kú kui chubá tichjen tuxindá nu'yare.

"Coma" 'mí én'e jmi kui chubá. Chjí kúcha machjen"

Tinchitsjaijun xi sujeto kjo xi predicado 'mí, ku chubayájun.

Tse_e nga kjié fa'ijí xuta ngunda ndachakun.

Je xu k'ui sindu xuta ña nga kjié bitjukja kui xuta. Nguijña xu tsixa nga jnu tsi'in. chu nguijña xu sinre tsubá tse'e nga xi chine manguitsjai, tjumá xu xangá, chinchá kjo ndana tsi'in tj. Betkun xu tsu'bi. sa. tjao. tsi kjo naxin. ngat'a kui xu xi 'ñu k'a manga tu'yani. kui xu xi chakun nguisa kui xu xi tsjuare kjuandá nga nda ma ngajnú, ndá sakú tu, ndá sakú xi chine, nda nitjin'e xuta, kui xu xi namí, kui xu xi na.

Be xu nga ndia tjinre nga ngu ngu xuta kjo nga ngu ngu ngande xiku: ndach'in. ndana. xanga. nguijña naxí. Te kuachá bé mi tki xi machjenre nga ngu ngu chi'in xi ment'are xuta changa kjotsa niskindi.

Tu'ónre kjua nga ngují najmí xi je sakú xi tsikjin kjuakitakunña mí tu nguieje najmi xi bé xutañá. Kui tse kjua nga jí'í kui xuta ngunda ndachakun kui xu kitsikjiet sun nguieje najmí jma kjit'are kjuakitakun'e xutañá, kuachá kjit'a xujun xi xin nangui.

Tia'anña kjua nima nga chjatkuña nguieje najmí xi bé naxinandaña ku chjiña, tuxi chayají.

Kjua chá'e naxinanda naxin ani.

Chji k'ui kucha chá "Na pota chichi", 'yá xi te kú mi najñu xi chajá.

Kucha chá "Naxu Raxa" "Naxú Luxa", jma ngande nga chá kú 'yá xi té.

Kucha chá "Naxu Tukjuntsjen", jma ngande nga chú kú 'yá xi té. mí xi nikakínre.

Kúcha chá "Toxo'o", mí najmi xi nikakínre, 'yá xi té, ku kjia nga chá.

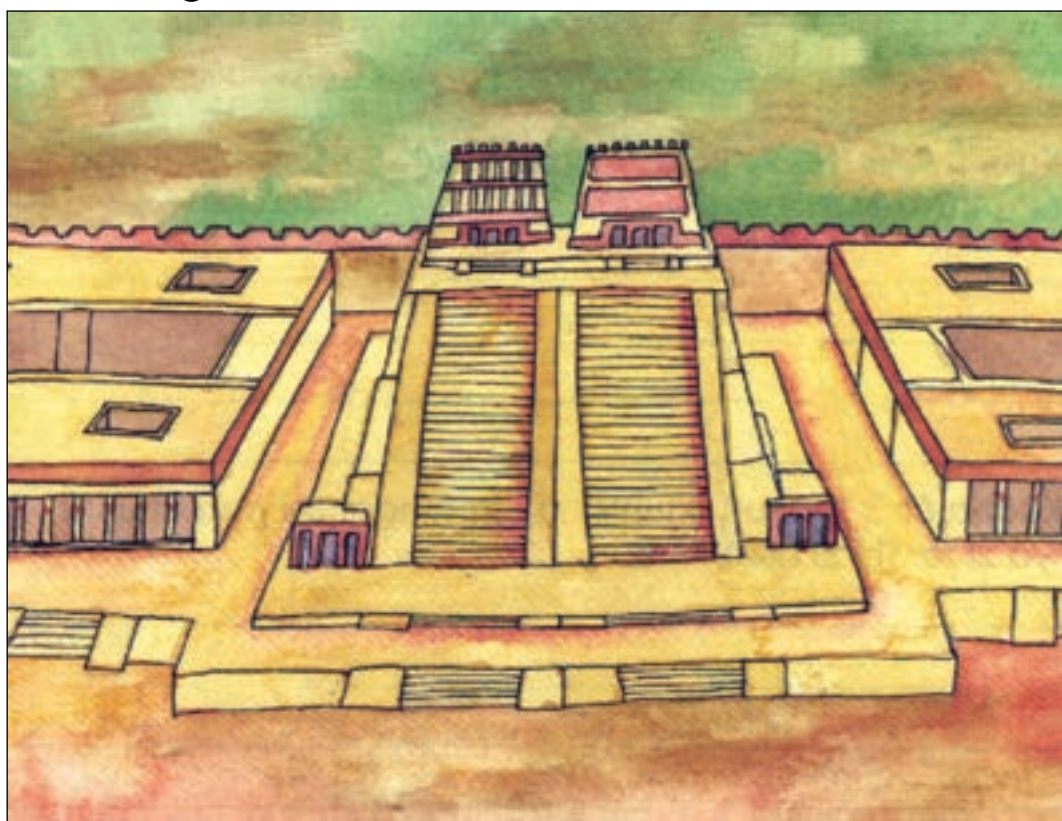

Chut'ayajun kui kjua chá, ku t'endajun ngu Kjua chá xi chja Naxijen.

Xi itexuma naxinanda ku xi kiskantjae tsé nanguña.

Nguieje ngande tjinre xi nguitku ndabaxa'e, tsa xki nu kjotsa xki ján nu saskajó xtaxá, kui xtaxá, kui xi tjinre kjua'ñu nga basere naxinanda'e, kui xi tjinre kjua'ñu nga manguitsjai mí xi chajare ngande, mi xi machjenre naxinanda kú kui xi tjinre kjua'ñu nga 'bejí kjuati naxinanda.

Nga s'ui ma naxinanda kui xi sian tetjun. Kjin tkuya ma xuta xá xi tjinre naxinanda. xi 'bejña ndabaxa (agente) xi xá nguijña (comisariado) kú xi basere nga ndá tsi'in xa'e xuta xá nguijña.

(consejo). Nitjin cha, nga tsé, xi itexuma naxinandaña, tusá xuta changa xi je k'a fichu kjuakítakun'e, kuachá kumá tsé.

Te tjin xuta xi kiskjantjae naxinandaña, nitjin xi jindibaña. ¿Mí kjua nga kuachá kumá? ¿Mí kjua nga kjua bixkan kú kjuati kis'e?

Chjubayajun nguieje kui én ¿'Ya xi kiskjantjae nanguiri? ¿'Ya xi kiskjantjae naxinanda? Chjinenguiyajun. ¿'Ya xi kumá xtaxá nanguire tsé? Xujunju tet'ajun jin'e nguieje xuta xi je ja'a xá ngandejnu. Kú te kuachá tia'ajun jin'e xi kiskjantjae naxinanda. Chjijun kucha kis'endá kui kjua bixkan kjo kjuati.

Tikjínña takuña kui én.

Chjungui kui én, ndá t'ejin takin:

1.- ¿ku'mi xi tsi'ín xki nga ndá 'bejña naxinanda, xi 'benda tsanga kjuati 'bere xuta?

2.- ¿Kjiá sasenkajó xtaxa'e nganderi?

3.- ¿Mí xuta xá xi tjin nganderi?

4.- ¿Tsanta kjuati kis'ere tsé nganderi, tsanga kja'í xuta kjieba'áre nangui xuta nangui, 'yá kiskántjae? ¿'Yá xi kumá nguítku kui kjua?

5.- ¿Kúcha sakure xá xuto nganderi?

Jinña.

Nguieje nga tjin ña ngu jin nga kucha 'miña.

Chjajin kucha 'mi nga ngu ngu najmí kú chji jin'e.

naña	naxú	ni'yu			
Juan	xujun		_____	_____	_____
Lucia	Nachan				
ndeje	xa		_____	_____	_____
tjí	x <u>u</u> tí	x <u>k</u> a			
			_____	_____	_____

Jin'e xuta kjo jin'e chu. Jin xin kis'et'aña kjoxi kik'iet'are

xa	Tutin			
Pedro	José	María	_____	_____
	Tsja'a			_____
María	Benito	José		
			_____	_____

En xi tsú nga ngu najmi ña'an kú én xi tsuya mí xi ña'an.

Tjin xi tsi'in, kú tjin nga kúcha 'mi kui én.
Verbo tsure jmi nga én'e, kú predicado 'mi xi tsindúju
én xi bixuña nga ngu najmi ña'anña kjotsa tu'yani
xi tumí najmí tsi'in.

Nda t'ejin takunjun

- Ndaxujun xu kjue kuse, xki xu fue kut'aya.
- Nijme nchakan xu ó nchukjuan'na kú ngu xu sutse
niñu yaya.
- Ndana xu fue kingu niskindi nga bitju ndaxujun.

Tinchitsjai nguisa én xi tsuya nga ngu najmi xi ña'an ña.
xikjin xikú xik'ui:
bichi, sufé, biyu, bichá, chji, 'bexkiya, niton, nda,
nukjua.

Chji én xi chaja:

skiné tse tsanga
kjinda
kjindia sakure
tsate
kjisun bate
kitsik'iya
kunda tsikjane

Ngajin chincha xu ngare _____
kútu.
Skan xu tsjua _____ nise xixi.
Ngu tiyá _____ tsini'na nga
skje'ijín
Ni'yajni _____ ts'e'an kú tuxí
jenda xu.
Tsjua kun kú tsjua jen naxu
xi _____ Nariya.

Xi itexuma nanguña tsé.

chjungui kui én .

¿ Ku'mi xuta xá xi batexumare naxinandari?

¿ Ku'mi xtaxa xi batexumare ngui je naxinanda
Naxijen? _____

¿ Ku'mi ngande jma tjian tku ndabaxa?

¿Jmá kis'ejña nga tsé tku ndabaxa?

- Kua t'inri chjine ndaxujun xi kjibakuyari, ngu xujun xi chjinenguiya nga t'endajunu. Nga je tjindajun kui xujun, ku kjia tjachaséjun xuta xi changa xi bé kúcha kumá tsé naxinanda jma tijñajun.
- Chjinenguiyajun 'ya xi tu kumá xtaxa janda nga kitukja naxinanda. Ngu xujun tindajun jma fat'ajun jin'e nga ngu ngu kui xuta, kú un nga kumá xa.
- Nga je kundajun xujun xi chja ngandejnu, ti'ajun jnu kjuanimá xi chja tse'e Ndabaxá Naxijen, nga tasejunjnu xi kjibakuyajun xujun.
- Chjinenguiyajun tsanga kjuati kjotsa kjua bixkan kis'ejñare xi chja tse'e nangui'e naxinandari nu xi ja'a tse.

Nguieje tkuya xá.

Najmí xi macha
Najmí xi saku.
Najmí xi mandá

T'echjenga'ye en xi 'mire verbo.
Kui én xi tsuyaña tsa ngu xá
kjotsa ngu najmí ña'áña.

¿Mí tu xá xi ma nanguiña?

¿A fuetsjenri nga jó tsakjanya nangui Naxijen?

Ngu xi ngaya ndifa tsúre xuta: Ni'ya Changa,
Ndanguíjo, Ndanachja, Ndatkua, Ndakúchi, kjinma
nguisa ngande xi tjindu ngajin ndifa ku'ta naxi ku tjin
xi kichajá ngat'a nguinda kijí nga tsijin chincha tse.

-Chji mí xa xi mare kui xuta: _____

_____

-Chji mí najmi xi sakure ngajín ndifa kú nga nguijña

fue: _____

-Chji mi najmi xi mare tsinda: _____

_____

Xi ma jó, te nangui tjatse tsúre nguika'a xuta. Ni'ya
Tjatse tsé. Nda'ni, Ndatse, Ch'ua ndiajo, Ndati
Nguinde, Kjín ma nguisa ngande.

-Chji k'ui mí xá xi mare xuta Nangui Tjase: _____

_____

-Chji mí xi mare tsinda kú bateña: _____

_____

-Chji mí najmi xi machare: najmi tjé kjo chu. _____

_____

¿Míxa naxú, nisé kjo xka?

¿A yi mixa nise,
naxú, kjo jama kú
xka juyare ts'u'e
yachjin naxijen?

Ngu chjun xi
changa kú xi ts'u
bajá,
chjinenguiyajun,
mí kjuakitakun xi
mejére tsuya
chjine xi kijit'a
ts'u'e. K'ui chji.

Naxinanda xinguiñá

Xuta xi kjín nangui fabixi.

Ngu xu nitjin. kua xu kitsú ngu xuta: je kúbana nga tu k'uitse kui ngande tejña'an, kúra kuma. nguieje ngasunde tjjona fabixi sun'an, kua xu cha kits'in, jatku xu nguieje najñu'e, xka'e, singa'e, nitja xkajen'e, tjiuxin nde'e, ngu xu tsa inchá, ya'a xu ngu kjundu ndifa kjo ngu tsa niñu tá, xi 'bi kú kjine nga ma bajóre.

Nga je xu tjindare nguieje najmi'e, ndiya xi chja xu ngátjen jma se'ma tsu'bi, kui xu ndiya xi kínitsjai. Tujmá nga tjún fichu'an k'ia batjña'an tsa jó tsa jan nitjin, basemánaó xuta'e kui naxinanda kúra cha kun anima'e, chje chi minengui ma'an a tsi'ínrana kjuanda, kúra cha kumá. Nguieje xu xuta tsjuáre chje, kú kua xu kitsú. tuxi ndá k'uejña kui naxinanda. kú nda xu sindu xuta'e kui naxinanda nguieje nitjin.

Kuaxucha kis'ebixi sun nguieje nitjin nguieje

naxinanda, janda xu nga jichú ngu naxinanda xi nguji xuta'e xi ndá ya'a xikjin, kú kua xu kitsikjo; Xi ndiajo kú ma indana kúcha kua indajina anima'e xi yajo ki'mi, nga kua xu cha kitsú, jñá xu tse ngu kitsjunre ndiajo, kú k'ia xu kis'et'a chuba tsjai.

Nga xi ma nchajun nga kjua'a xu xuta kubexu chuba xi kijit'a ndiajo xi tjian't'a ndiya, kú kua xu kitsu ngu: Chasejnu kui chuba, xiku xi xuta kitsjunt'a ndiajo, nga tuxi xiku tsjai tjin. Tjasun maña tsjaiña a kjaenra nga chuba tsjai xuta. Ngu ngu xu skut'a, kú jma xu tjin. xi changa xu kjo xu niskindi, tuxi chuba'e xu, kua xu tse cha nga mejé kitsakjun kui naxinanda kú kua xu cha kumá nga kundaya anima'e. Janda xu kui nitjin nga kichajá kui nchaba, nguete nguji xu xuta xi faxkun. Tsú kja'í nga janda ngande jma tjian k'ia xu kjobasere ngasunde.

Tikjínña takunña kui én.

Tsa je k'iexkiye én'e xuta xi kjín naxinanda fabixí, tikjinri takuji kú chjungui én xi tsubáre: xujunri tindaí.

- 1.- ¿Kú kitsikjo nchaba?
- 2.- ¿Mí xi ya'a nga skabé ndiya?
- 3.- ¿Jmá ngatjen kiji nchaba?
- 4.- ¿Míxa chje tsinengui nchaba?
- 5.- ¿Mí xi kitsi'in nchaba nga ku'inda anima'e naxinanda xi ch'o kun?
¿Kú tsú kjuakítakunri, a tjin nguisa naxinanda xi ch'o kun anima'e?

**Nga tsuyari tsa namiri kjotsa xuta xi tjijinre kja'i én
xikú xi k'iexkiyaña t'ají, kú chjí, k'ui, tsa chumájiri
xujun, kja'í fichjen.**

Chji kúcha 'mi xuta xi kitsuyari kui én:

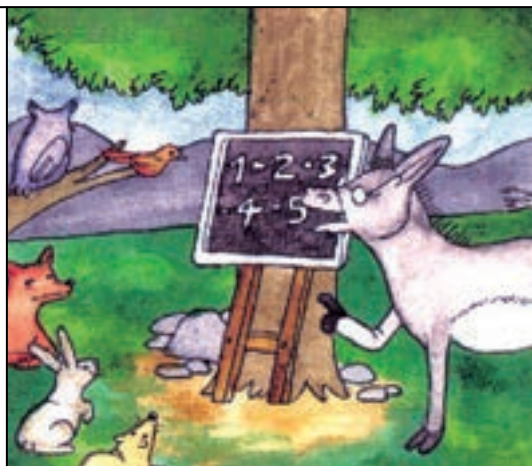

Tĭtsjúajoña éñña

T'exkiyaña kú chjiña én xi tsjua tsú.

Tee, tee, tee, tsú tate
nga 'bexki
Jaán jaán jaán tsú
burru nga 'bexki.
Chij, chij, chij, tsu
tuchaki nga majire 'bexki.
¿Kúcha bixi ji aje mari xki?

Jó én xi rima tsúre jmi chji, éñña tichjen kú tindai.

Kúcha kich'aña kja'i naxinanda

Xuta Naxijen, xuta Ningutse, xuta Ndachjo, xuta Tjejo, xuta Ngatia'a kú xuta kjachan kjo xuta Nguifi, janda xu tsé nga ndá ya'a xikjin, nguijǐ xu tsanga kjua bixkan ye'ére xikjin. Tutsjaí xu nga ndá kis'endut'are xikjin naxinanda. Nguisa xu tsingu xikjin nga kja'í xuta xi kja'í nangui mejere bas'ene naxinanda'e. Kua xu cha kitsingu xikjin nga kui xuta xi 'mí Moktesuma mejere nga kui batexuma kjua'ñure kjua bixkan xu kumá ngat'a'e nangui. Nga nguijǐ kjua bixkan tjin kui nitjin, chan xu 'bendu nguieje kui xuta, chan xu ma nga najmi xi machare, najmí xi mandá nga ngu ngande, basenkajoju xikjin, chan xu ma nga minda kú bateña. ¿kúcha kjima kja'nde? ¿A ndá ya'a xikjin nga ngu ngu kui naxinanda? ¿kucha nga ndá ña'an nga ndá ch'a xinguiña.

Chubáyajun nguieje niskindi kui najmi kú xujunju tjat'ajun.

chji én xi tu kuatsú.

¿Mí kjuakítakun?

¿Kúcha ngare, kúcha sindu, mí kjuakitakun, mi
kjuá'ítsjen kú mi kjuá chjine xi tjinre
nga ngu kui naxinanda.

Chji najmí xi tichjinenguiya ngak'a:

Naxinanda Nguifi: _____

_____

_____

Naxinanda Nguifi: _____

_____

_____

Naxinanda Naxijen:

Nangui Ch'án: _____

_____

_____

Nangui sué:

_____

_____

_____

Nga taséjunjnu chjine xi kjibakúajnu.

¿Kjiá nga kuachá 'mi?

Tjin nga kúcha mincha chuya nitjin xutaña,
nga s'e ma'asen, t'ajñu tsúre, nga kjuejen tsu'bi,
nguixun tsúre, kú nga ja bas'en nitjen, jñú tsúre,
jan nga xincha chuya xi ngu nitjin bixure.

Tinchitsjaí kúcha xincha chuya nga ngu nu.

xujunri fichjen

- ¿kjia nga chandaba 'mire?
- ¿Nga chantsí?
- ¿Nitjin tjao?
- ¿Nitjin ch'an?

Tinchitsjaí kúcha nguisa mincha chuya nitjín xutaña.
Nga tasejunjnu chjine ndaxujunjnu.

Najmi xi bichiña.

Nijin, jña, xuti, ndeyajo, kjín nguisa najmi xi bé xuta ña nga ma chine. Nga s'e xu tsitukja ngasunde. xuta najmixu tsa ngu ngande 'bendu, tujmá xu ma jñúre tujma xu ma asenre, tujma xu manguixunre, tjin xu xi tixa naxi 'benduya, ku tjin xu xi ngak'a ya fafé. Kjua xu cha tjima nga kube ngu yaxka xi kua kun xiku ya jnu, skut'a xu tsanga ma xu chine, kú kua xu cha kumá nga mejé matsére nga ngu ngande kú nga fe xu kui tu te fue xu ngani, janda xu nga kitsikjinre kjuakítakun'e nga ma xu 'betje kui najmi tje'u xi 'mí ña nijmé kja'nde. Janda kui nitjin bé xuta ña kúcha nga kjín tkuya 'benda nga chine kui tu xixi.

Kjuacha manda niñu, nchaja na'yu, nchaja san,
 nanda na'yu, ndayajo, niñu tsje, niñu tjain, niñu
 nitja, ndajña se, ndsikjo janda ngu tuba na'yu xine
 xi tku naña tsúre xute. Nga chjinde nijin, nchutin
 'mí, kú basi'a ku ndá chine, nga je kjuaxí kú
 rachan ña'an, x'ui fasun, ku chján kitijma, kitijma.
 Nga ndajña chu chine, ma bichaya tsa jó tsa ján
 nchutin kú minchajin, tuxí ndá chine.
 Tu xuta jí tse kjine kui xi nindajo nijme, te kuacha
 kui tsjuare tsa xanda, chinga, najñu, kjotsa burru ku
 ndeje tjinre.
 Kja'í najmi xi kjien naxinanda, nachu, ndeya,
 nanda, ndeyajo, nútse, nukja, yame, kjin tkuya tu.

Tikjínña takunña kui én.

Nga je k'iexkiye én xi chjat'a tse'e nijmé,
chjungui kui kjuakítakun.

¿Kúcha 'betje nijin xuta nanguiri?

Chjí kúcha ninda nchaja san.

Mí nguisa xi májtjere xuta nanguiri.
Tindai ase'e kú chji kúcha ninda nga
chine.

Nchutin, ndaji kjo ngajnu.

nch n ninguju ch, d, kjo g tuxi ma chji
nd én xi ni'in chji.
ng

T'exkiye én xi kji't'a kui kú ngu tjiu'bi
t'enga'ye xi ya'a nch, nd, kjo ng.

nchutin

Nchutin xi kikja'a ngajnu nami'na, tsutsu xu fa'atiu
ndana ngat'a ngunda xu kji'ire jnu'e.

Skan xu nga tsjua kji'í jnu ndaba'e.

Nga kijí nguñā, ya'ajni ndeya, ndeyajo, nachu kjo
jñachi.

Ngu kjundu ndifa ya'a, skan nga ndá ch'an, nguinde
naxi xu bitjungui ndifa.

Nachu xu ba'ana nchajún

Tsí tsa'ané nguñā kú ts'anchi nguieje najnú'e.

Chjí én xi ya'a nch, nd kú ng.

nch	nd	ng

Chji kja'í én xi ya'a nch nd kú ng.
Xujunri tichjen.

¿Kúcha kun kui kuni?

¿Kúcha kun nga ngu najmi? ¿A tsjua kun a xu ch'o kun?
¿Mí asen? ¿A yi'í a xu xixi? ¿A tja a xu aí?
¿A axí a xu tsia? ¿A tubg a xu ndujú? ¿A nindú
a xu tkue? ¿A k'a a xu kutu? ¿A je a xu t'é?

T'exkiye kú tikjinri takuji kúcha kun xi tichjaya kui én.

KUNI XIXI

Tsjua kun kuni xixi, jma kú ndujú nits'in, ngu nitjin nga xi k'a kú yi'í tjima'a. Xi 'ya tsik'ienre xikjín kú kjine. Nachja kichjí ngare kjine. Tjin xi tiaba ngats'ua kú aní xkun. Kuni yachjin tsikaki kuni kjindi. Nga nguixun fa'í tuxki suse ya 'bema'a kú skanga kjindia. fa'í taté chan, kju tuju tiaba, isu, chjanga tumí asen. Te kuacha fa'í chukundú sine nits'in. Xi'e najmi xi kjine kuni ndiukjine, kú kui kjua nga tjin kuni xi ni'yu, ngat'a nisé tsitire. Ndá kjien kui kuni kú kui kjua nga yi'í.

T'ejni kúcha kun:

	_____	taté _____
kuni	_____	chúkundú _____
	_____	ya _____
tuxki	_____	n <u>a</u> chj <u>a</u> _____
	_____	naxú _____
tuju	_____	n <u>a</u> xi _____

Tindaí kja'í kui én xujunri. én xi tsuyaña kucha kun najmí

T'ejin takin nga ngu najmi; ya, ngande, xuta, chu, ndiajo ninde, tumí najmi, tjin én xi tsuya kúcha kun. Chaséri ngu ngu najmi kú tikjínri yajori kucha kun.

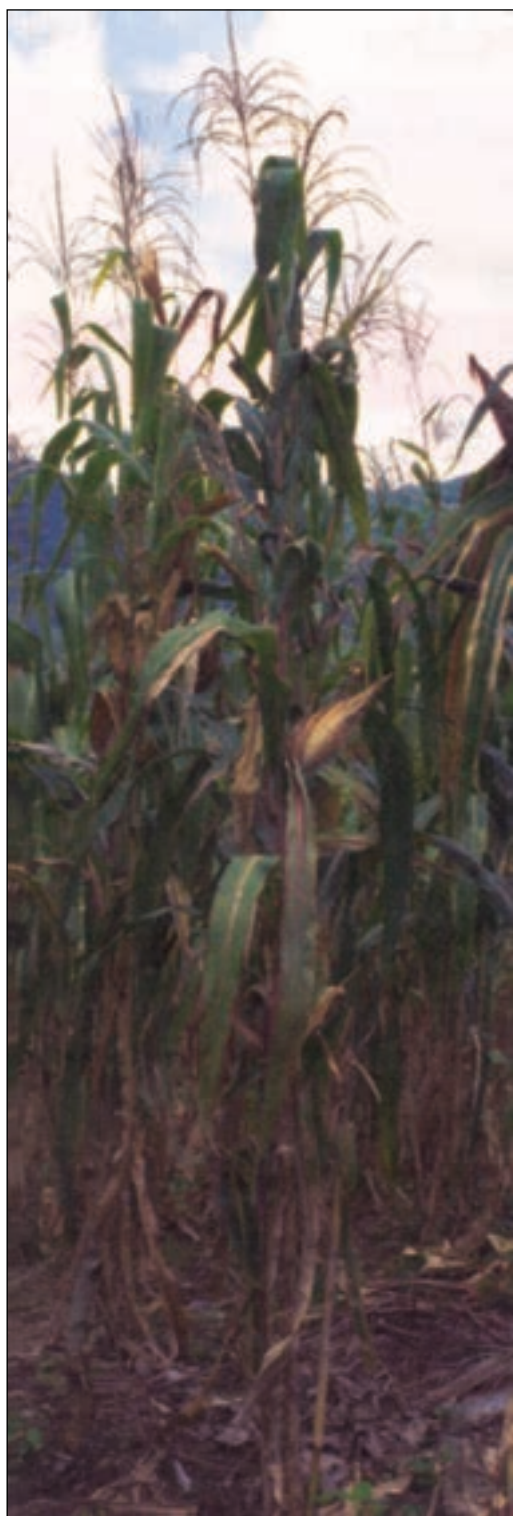
Nijin kjo ngajnu.

Kjuakítakun xi bé xuta ña nga xá jnu ña'an.
 Nga jnu s'e, kjin tkuya xá xi machjenre nga 'ñajon.
 T'exkiyajun, mira xi chaja.

Tik'iye én xi ya'a (ng - nch kú nd). Tindují én, xi chaja.

	NGA JNU 'BETJE
ngu	Chúyare tsa nga je kui nitjin nga s'e jnu. Tsanga chandaba kjotsa chantsi.
jó	Nangui xi ndá minchitsjai jmanga ndá ma jnu. Tsa nguijña cha nguisa ndá.
jan	
ñujun	
ún	
joun	
yatu	

Xujunri chjí kúcha s'e kja'í najmí tjé kú mi
 xá xi 'ñajon nga 'benda nangui.

**Teozinte
Jnu nguijña**

**Kjuakítakun xi sakutsjai
ngat'a'e nijin (jnu)**

Xuta xi 'ñu k'a kjua
chjine'e xi chja ngajnu kjo
najmi tje xi nguisa, kua tsú
nga nijin.

xi tjun kis'e, nga s'e incha
tukja xu naxinanda.

nguijña xu sa, kui xu kjua
nga nijmé nguiña 'mi.

TEOZINTE.tsúre jmí nga
kastiya. Kui xu jnu nguijña
ndibat'are nijin xi tjin
kja'nde.

Nguete kuají xucha kun.

ngat'a najmi tjé xu ts'uya.

Xikú kja'nde, kjin xu tkuya
nijin xi tjin ngasunde, tjin xi

tsubáre nga ngu ngu
ngande tsa ngande kixí,

tsa ngande ch'an tsa

ngande jma 'ñu ba'a tsi.

Te kuachá kjin tkuya ase'e

xi tiaba. xi siné. xi aní. xi

jma ku xi jin'e xa.

- T'enga'ye xi 'mí
adjetivo Calificativo
kú kja'í én chjiji.

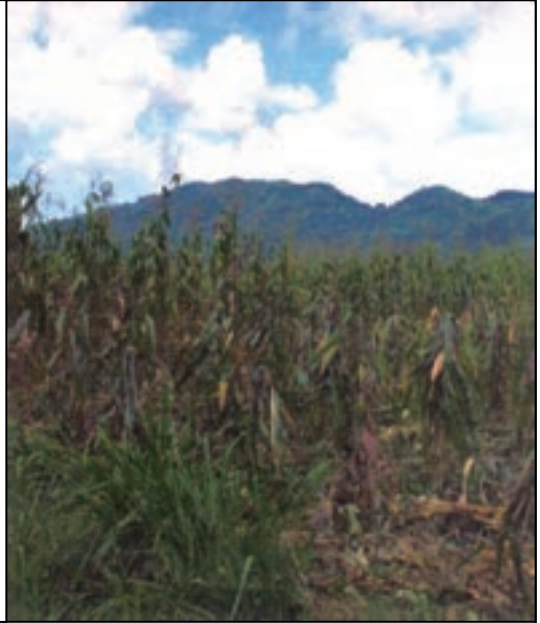
- Chjinenguiyajun xuta
changa tsa bé ngu
én'e tse'e nijin, kú
tjat'ajun xujunju.

En xi tsjua tsú ngat'a'e nijmé

Nukjuaya máña én xi tsjua tsú tse'e nijmé.

Nga tjuts'en'e nijmé,
xikú xi kjima tse nitjin'na
Anima'na xi tjisa, xi
kjimacha, kui xi ndá, kui
xi niñu, kui xi ngasunde,
kui xi anima'na.

Juan Gregorio

Tindaí ku chji kja'í én xi tse'e nijmé, kú
lune nukjuaye.

Nga ji'i xuta ngunda ndachakun nanguña

-Kúcha tsikit'e én xíkjin xutaña nga nitjin cha kú kja'nde.

NGA NITJIN CHA:

Nga tutjun xu, nga s'e titukja nga ngu ngu naxinanda kú nga mejere tsikit'e én xuta xikjin, tkua ndachakun xu tsikjinda kú kitsa xu fa'í nguieje xuta nga basen naxinanda, kjia xu s'endá tumí kjua.

Tsanga najmí tkua. kú ndiaja'e xu chu 'benda ku kui xu tsikjinda, te kua xu cha ndá kjindá, tukú tjín nguika'a xi kui najmí tsichjen nga 'betku naxinanda.

Tsé, tjin naxinanda xi teponastle tsikjane, ya xu 'mut'a. 'ñu xu fane, tjiuxin naxin xu tsikjen nga tsindá, je kichaja kjin kui najmi, kjia tse tsichjen nga Toxo' oté nga nitjín sa mik'ien. Je tjichaja nguieje kui kjakítakun, xikú nga kja'nde tu subá najmí xi s'e incha bitju tjinichjen. xukú najmí xi núkjuaya, xí tsikjane subá sun.

(TOCADISCO) kui nukjuaya nga 'beñajan xuta ña kja'nde.

Tsanga najmí najmi xi nukjuaya, kú kicha xi machjen ninguxi kú kui tjinikjane, tsanga najmí kui kicha. Kú

ngua tumí kicha xi jmenguiba'a kú kui nikjane. tsa kicha kjo tsa ndiajo 'bere. Nguieje kui najmí nichjen nga naxinanda.

Tangá tsa kjin sindu kjotsa xin ngande tjima xuta xinguiña. Ku mejeña nikit'e én. ma tsa xujun nikasenre. CORREO kjo TELEGRAFO 'mire nga xujun nikasen.

Te ma tsanga kui najmí xi radio 'míre, k'ia nikasen én, kú tsa mejeña nga núkjuajoña; kui najmí xi TELEFONO 'mí nichjen, xi kú kui najmí na'ñu kicha mangaya én ña, te kuácha tjin xikjin kui najmí xi nguete tsichjenjí na'ñu kicha nguieje tkuya najmí xi tjin kja'nde nga nikit'e én naxinanda.

Ngingu tkuya najmí xi ma nikit'e én xuta ña, kui xujun jma kjit'a nguieje tkuya én tse'e najmi xi kjima ngasunde. PERIODICO 'mire kui xujun. Tsanga najmi xi 'ñu ndá nguisa kui xi 'mire TELEVISION, kui xi tsikja'aya e'n, ku baku asen'e nguieje najmí, tjin xi asen baku kú tjin xi tiaba kú jma tsejen.

T'ejin takín: ¿Kúcha nikit'e én xuta naxinandari?

Xujunri chji kúcha 'beñajan xuta nganderi.

Tikjínña takuña kui én

Nguieje najmi xi kjit'a én xi k'ixkiya ña., machjen xikú nga mejeña nga én nikit'e xuta ña. tangá tjin xi, xikú xujun xi kjit'a k'ui. te kuacha tsikjinña tsa mi najmi.
Chji kuacha machjen, ku tindai kja'í.
Kartel xu 'míre nga kastiya kui xujun.

	<p>¡Chúnjnu chi'ín fa'a! ¡Tsje t'iajon yajojnu! ¡Ndifa kixu s'iuña! ¡Ni'ya tsutje tindíyaña!</p>
<p>¡Chún iun naña tsabe! Kan nitjin'e kui sa, sasenre nindu nguieje naña, tuxi satejire kui chji'ín ¡TANGUIJUJNU!</p>	

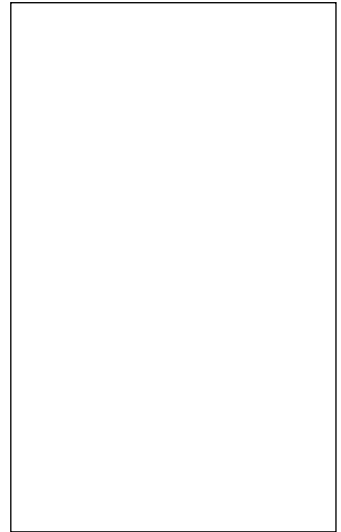
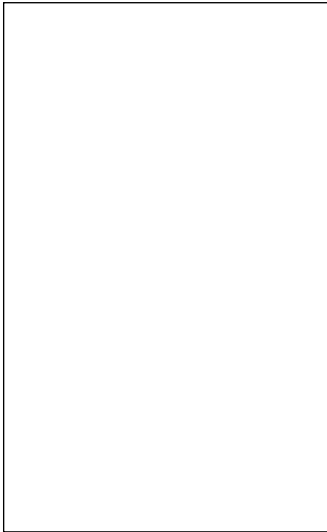
¿A ngu ndsijín kún kui xujun? ¿A tjin xi kja'íchakun?
Tindajun ku t'ejñajun én xi tsikit'é niskindí ndaxujunri.

Kartel xu 'mí kui xujun.

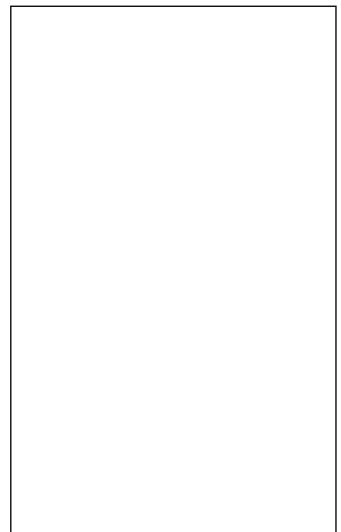
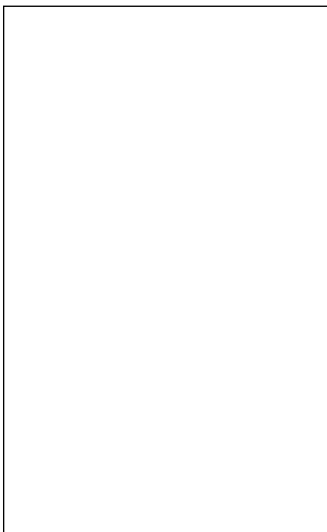
Tikjinri kjuakítakunri mí én nikit'ejó kui xujun
Naxinandaña.

En ña kú kastiya tichjen nga nindai kja'í kui xujun.

én nima

én'e jmi.

¿Mí xi tsú ngakjáenña?

Kja'í tkuya nga nikjinre én kjotsa kjuakítakun xuta ña kjotsa xinguiña.

Chjí mí kjuakítakun xi mejere tsú nga ngu ngu ngakja én niskindi.

Xuta kja'i nangui

Nga ji'í nanguiña xuta ngunda ndachakun, xi 'mí xuta españoles.

- Tsú xujun jmanga kji't'a najmí xi kumá tsé, nga ji'í xu nanguiña kui xuta xi jundibá ngunda ndachakun, nguji xu tsanga kitsakjun xutaña, nguisa xu tsanga ndá kumáre, ngat'a kjitsinguju xu xikjin tuxi nguiajo xu bé'ere kjua bixkan xuta xi sindu nangui jma bas'en tsu'bi, xi 'mire mexikas, ngat'a kui xu nitjín, tsa'ené kjua'ñu nangui naxín ani. kua xu cha kumá nga tsitjunguire naxinanda'e
- Nguete yajiña mi najmí xi kumá nguisa kui nitjín, ngat'a ngúji najmi 'yejña xutaña nga kúcha kis'endu.
- Tsanga kuacha kitsi'ín xutaña nga kitsingujo kjo kui xuta; ¿kúcha tsú kjuakítakunri, a ndá kitsi'ín a xu kúcha?
- Tsanga ji'iji kui xuta, a ndá tijñaña nguisa, kúcha makjinri. Chubayajun.
- Tikjojun kui najmí, janda nga kui xuta ji'í nanguiña, nguete xuta nimají batexuma ndabaxaña, tusubá xuta jmí xi sakure xa.

Chjungui ku chubayajun ¿Mixa kuacha kjima ta'inña kja'nde?
Tinguña yajoña.

Najmi tje'e xuta nima.

Najmi xi 'betje xuta naxinandaña kú nguieje xi kúcha tjin ngasunde, k'ia níchjen kú chine. kú te 'betje. k'ín tkuya najmi tjé machare xutaña.

Tikja'itsjen ña jma xi kui
Chii iin'e ku kua tixi

- 1.-kúcha machjen
- 2.-kúcha nindá
- 3.-kúcha chine

Nga núkjuaya

Núkjuayajun kui én: T'endajun ngande jma nukjuayajun kú tiki'ejun xuta naxinanda tuxí fuekasejun. Titsjuájun jun.

Teatro xu 'mi kui kjua nukjuaya

Joun xuta xi chjaya kui én: Chandaba tsjuatjin 'mi kui én

a) Tsu'bi, namí'e	Ngu tsakichi kú kjo ján niskindí xi'ín
b) Nangui, ná'e	machjen nga nukjuaya kui én.
c) Chandaba	kjua'e nga chut'aji xujun jó tse
d) Chantsí	xuta kjit'a k'ui. tangá ma níkjo jun
e) Chantjao	kucha nindúju ju.
f) Chanch'an.	

NANGUI KU TSU'BI

Nangui.- ¡Kú tu kjima tsére nami'na! ¡Tu kui tse tetsikjo'an, tsa mí xi kuma ta'in!

Tsu'bi.- (Kjia kuas'en ngani'ya tsu'bi) Je kjua'í an kjindi'na nguji najmi kuma ta'in an. Ngují najmí nikjoi.

Nangui.- Je kuakjimana nga kjima tséri. Nitjín nga kueyeji kú te kueya'an, mí xi tsí'in suba'an ngasunde.

Tsu'bi.- Ja je yi kjindi'na nga janda nga ndajin kumá ngasunde kjia janda nga tjima subáña, tujmá tjima x'an kji ndi'na xi nguisa. Ndetsa mejéna basena tangá nguete fíchuji nga'ñu'na, kú tsí'in an.

Nangui.- Nga bixijí, kú ts'e'an xi s'e sakú, tsanga tiñara tijñajni nguieje tsakaen. Tangá najmí kúcha ña'an ña. Je tse kui ndiya ña xi kuacha kji'í. Tikjaye, tijnisin ya.

Tsu'bi.- Tixuyena naá ¿A je kuye kjindi ndai'na?

Nangui.- Janda nga tsixantsja'an, tukjia, tukjia tse ndiukasen'a

Tsu'bi.- ¡Xi x'an xuji! ¡Tutsjai nga tijni subáji! ¡Tanga ndetsa kjín téjna'an, te kui xi nchajun nchajun te basere nchajun nchajun fa'íri sue'na, fa'íri ndi'í anima'na tutsjai nga tékunra. Ticha t'aina kja'nde tanga je kjima nguixunna, je te fue'an. niskindí'na xi nguisa incha kuyana, on kumare anima'na tsanga fuekasejína. kjiaara tendiba ni'an. Chúnri yajori.

Nangui.- Ndá, ndá tjain namí, Tutsjai nga te tsikjora.

Xuta ngunda ndachakun

Nga jichú xuta ngunda ndachakun angui Tenoxtitlan

Nu 1521 xu tsas'en ngande jma 'mi Tenoxtitlan xuta ngunda ndachakun. xi ji'í nangui xi 'mi España, kui xu xuta xi 'mi "Hernán Cortés" xi sian nguitku kui xuta, kui nitjín ngu xu xuta xi 'mi kuitlaba xi kjabatexuma Tenoxtitlan, tanga mají xu xi kitsi'ín tsanga 'bechjare ndiya kui xuta ngat'a kú'on xure. nindu tukui xu kitsik'ien. kjia xu tsijin xá xuta jon xi 'mi kuautémo. kjia xu tse nga kuma kiya'ñu nga nik'utji ndiya'e xuta xi bas'ené kjua'ñu naxinanda, kitsingu xu yajo'e nguieje xuta naxinanda nga 'benda nga kjua bixkan manguin nga nikás'enjí xuta xi xín jindiba.

Ichate ka'un xu nitjin kútsere kjua bixkan, janda xu nga kichajá xuta'e kuautémo. kjia xu kichiabe'ñu.

Nga kumá kui kjua bixkan. nguieje xu ni'ya'e naxinanda Tenochtitlan kinikixundu tuxi nguete nguji xu najmi xi ma tsi'ín tsanga tsikisitjen yajo'e naxinanda. Nga je xu tjian'ñu kuautémo. Kui xu xuta Hernán Cortés, mejexure nga tsuya jma kitjian 'mare taon sine'e Motesuma, tanga chjajixu kuautémo, kú nga je xu kútire, Hernán Cortés, iseti sué xu 'yetejun tsjai kuautémo.

Nitjín kan jin xu sa xi majó kikjienguiba'a nga kinik'ien, kua xu cha k'ien xi jetku xá naxinanda Tenochtitlan.

Ja xi fuetjenjen nga k'a tsu'ba. mejére tsú ji'en kuautémo.

Tikjínña takuña kui én.

¿'Yá xi ndá najmi kjua bixkan tjimajun nguisa?

- Xuta xi chja naxinanda Tenoxtitlan, najmi kjua bixkan xu tjimajun: chjjun xu tsikja'ané xuta ngunda ndachakun. Tjimajun tjiuixin chu xi tsikjatjiya tjia nga ndiajo xu basenre kui xuta. Tjimajun ya nduju xi yajuxkun. Xikú kui nangui chincha tse xu kítsinda ni'ya'e xuta mejika, kú tsutsu xu 'bemajín naaiín ndifa.
- Xuta nangui ngunda ndachakun, najmi kjua bixkan xi tjimajun; kicha tiuxu xi be'e. tjimajun xu míchiti ndujú ku ndeje xu tjimasun, te kua xu cha tsutsu yi'í tjimajin ndifa, kú kja'í nga tjin xu xuta nima xi jñá tjejun, te k'iaara tjimájinre nguika'a xuta nangui naxin aní.

kúcha bixi; míxa kitsi'ín xuta ngunda ndachakun.
kú mixa kichajá xuta naxinanda Tenoxtitlan.
Chjí k'ui kjuakítakunri:

Kja'nde, ngújña kú nchajun.

¿Kijá nga tsubáre nga sasen én ña? ¿A Kja'nde, a nchajun a xu ngui? Nda t'ejin takín kjía mejenre.

- Nga kja'nde kuachá bixuña:
  - tsixa'an (níxa ndibanguire)
  - kjen'an (bichi ndibanguire)
  - Sé,'an (nda ndibanguire)
- Nga s'e tse ña'anña ngu najmi kjotsa ngu xá.
  - tsixa'an
  - kuakjen'an
  - kuisé'an
- Kú tsanga je ja'a nitjin, xikú tsa t'ají kjotsa ngújña, kuacha bixu.
  - kitsixa'an
  - sakjen'an
  - kuisé'an

Xikú tjibixuri ndá t'ejin takin tuxi makjinri kucha tjín ngat'a'e kui én:

Mi nitjin kjotsa mí chuba.

Kja'nde: nga kui ma chuba (ura) tjina'anña tsa najmi kjotsa xa. S'e, nchajun kjotsa nitjin xi ndiba: nga s'e tse ña'anña tumi najmi kjotsa xá.

T'ají kjotsa ngui kjotsa nitjin xi je ja'a: Nga je ja'a nitjin nga mí najmí kjotsa mí xa xi kina'anña.

xujunri tichjen nga nindai kja'í kui xikjín en.
Tikja'itsjen: kja'ndema, s'emá, t'ajíma.

Nga kjuet'a en.

Tindují kui én.

Ngu xu nitjin. ngu ndiya tjimá jó xuta. ngu xi nchaba kú ngu xi tukú nistí nguisa, kua xu tsúre xikjín: kú jajmá kuanguiña nga kuachá tjimaña, je itjaña tsa ñujún kjotsa joun ngande kú nguji tsanga nikjayaña, tutsjai nga tjibitja ndujuña, je te fenda'an. ¡Uuu! xuxura namí, nga tukjiéra ni bajjira yajori, a tu kuitse xi chajari. kjuichuña jmanga kjuichuña.

Nguji xu én tsichja nguisa xuta nistí. tuya tjengui xure nchaba. Tangá tsú xuta xi bé, nga chiní xu tjiba'ire xuta nisti, tangá kis'efe ndujú xu tse nguete nguji nitjín ja'are ...

Tikjinri kjuakítakunri kjan'de. ¿kucha fuekjiet'a kui én?
¿Mí xi kumare xuta nistí? ¿'Yá nga makjinri xuta xi nchaba?

K'ui tikjiet'ai kui én:

Xi Kiskantjae Tenoxtitlan

T'ejin takín nga kja'í xuta tsikumajun naxinandaña - kjuá'ñu tjin nga bixkantjaí nanguiña, tangá mitsa ñá xi tjun nikúmajunña; ndá tijnaña ndetsa ñá.

- Ngu tsa'ené xuta ngunda nachakun naxinanda Tenoxtitlan, Moctezuma xu xi xuta xá, kui xi nguitku xi batexuma naxinanda'e. Bejí xu tsanga kuas'en kua'ñu naxinanda kui xuta. Ngu je xu kúkjinre nguete najmi xu kúcha tsi'ín ngat'a je tjian 'ñure xuta ngunda ndachakun. Ngu xu nitjin ki'natse kjindetsin ni'ya tuxi chjajú xu xuta'e tanga je xu tíre xuta kú ndiajo xu tse kik'iere, ngata'e tsakjunxure xuta, ngu xu kui ndiajo kisatere tku tuxi k'ien xu.
- Nga kuachá kuma, kjia xa sakure xa xuta xi kuitlaba 'mí. ku kjia xu nga 'ñu kumá kjua bixkan. Tsú én nga ngu xu nitjen kuitju 'ma xuta español ngat'a je tjichaja, tanga kúya xu ku kjia xu nga 'ñu 'yet'are xuta mejika, tuxi kjin xu xuta ngunda ndachakun xi kinikjiesun, janda xu nga kiskinda Hernán Cortés. Tu onre kjua nga chi'ín xu satere kuitlaba, nindu tukui xu kitsik'ien, kui kuitlaba ts'e xu kumá Motesuma.
- Nga je xu eya kuitlaba, kuautemo xu tsijin xa, 'ñuxu kjínkakun kú ngu jí xu najmí tsakjunre, ku kua xu tsúre naxinanda'e nga tuxi bixkantjai naxinandaña janda nga bixu nguiejeña. Ichate ka'un xu nitjín kumá kjua bixkan xi kjua bixkan, janda xu nga kichajá naxinanda Tenoxtitlan ku kichabe'ñu xu kuautemo.

Tsanga kui nitjin tjiñaña, mí xi tjun kumá, mí xi kuma kui chuba nitjin kú mi xi kumá jaskan. kuachá 'mi nga kastiya: PASADO, PRESENTE kú FUTURO:

Kú 'mi nga én nima. _____

¿'Yá xi kunda nga ngu ngu ngande?

Tasenijmijun kju'a'e nga tjin xu xi kunda nga ngu ngu ngande.

¿'Yá xi kunda ngande xi kjit'a k'ui?

nguijña _____

ndana _____

ngajnu _____

ndaxujun _____

naxi _____

ni'ya ndi'í tsuba _____

ni'yari _____

chji kucha bixu kui én nga: bichi

t'ajñú

nchisen

jñú

_____	_____	_____
_____	_____	_____
_____	_____	_____
_____	_____	_____
_____	_____	_____
_____	_____	_____
_____	_____	_____
_____	_____	_____
_____	_____	_____

Xuta chjine ts'u

kui ts'u chajare chine'e, tik'íyeri mi najmí xi tu nichjine. Ja je tjijinri nga naxú, niséjama ku xka ya'a, tangá mítsa tukun tumá naxu, nise kjo xka xi ya'a, tjinre kjuakítakun nguieje kui najmi.

Chjinenguiyeri xuta changa xi bé kucha - ninda chjine t'su.

Nu 1810 nga kjua Bixkan kumá

Kúcha tsitjungiña yájoña xuta ngunda ndachakun.

Ngují xujun kjit'a tsanga kis'ema kjua bixkan xi kumá nu 1810. xuta Naxijen, tangá ma níkjínre kjukítakunña nga 'batiují nga k'ia kis'ema. kui nu, jó nga tsakjanya xuta naxinanda, ngu xi tukú xuta ngunda ndachakun mejere nga tukú kui batexumare naxinanda. kú ngingu xi te kuini xuta xikjin tangá xi je k'ui kitsin kui nangui ku xuta nima kitsinguju yajo'e. nga yujire nga te kui xuta batexuma. Xikú nga xuta nima, 'ñu ndajin sindu ngat'a kui xu xuta kikjieba'are nangui'e ku xiku xu chu mata'in, kui xu kjua mejé nguieje xuta nima kis'ema kjua bixkan.

Tse xu najmí xi, kjimata'in naxinanda kú ngu je xu jenda nga kuacha kimata'in, ngu xu chanajmí xi kisasen nguitku xi tjian ngande xi 'mí Dolores xi chja Naxinanda GUANAJUATO.

Kua xu tsúre xuta, je jichú nitjin'e nga nikisitjenña yajoña jichú nitjin'e nga kjua bixkan manguiña nguieje naxinanda, je jichu nitjin nga nikiejenña xi tetjun. Ngat'a kui xi tjinre jé nga nima tijñaña, Chjabeña ya, kicha, ndiajo, tju, tumíni xi sakuña, tanga tikjieña kui xuta. Miguel Hidalgo y Costilla (Miye Hidalgo ku Ndanísín) ki'mí kui Chana'mi.

Nitjin 16 nga ndiuma asen nu 1810, nga tsatuts'in kui kjua bixkan, sa xi ma ñajan (septiembre). Kui xu kjua nga xikú nga s'ui 'bejñare nga xki nu nguieje ngande xi chja naxinanda Méjikoña. ngat'a tuxi kjin xu xuta xi jesun ngat'a'e kui kjua bixkan. Tanga kua tse cha kumá nga tsitjungui naxinanda nga kichajá xuta ngunda ndachakun. Tengu nu kútsere kui kjua bixkan, kú kjín xi kumá nguítku. tikja'ítsjenña: MORELOS, JA GALEANA, xuta Bravo, Mina, Allende, Aldama, Abasolo, kú xi kjuet'a VICENTE GUERRERO kui xi kitsikjietku kjua bixkan nu 1821. Kjín ngande jma sakure xikjín, tjin nga tsi'in naxinanda tjin nga tsi'in jon'e xitetjun.

Tinchitsjaí nguisa jma xujun xi tsuyaña ngat'ae kui kjua bixkan.

Tikjínña takuña kui én

Chungui:

Chjí kúcha kukjinri kui én xi tsuyaña kjua bixkan xi kumá nu 1810.

Chji k'ui mí én xi sakutsjairi tse'e kjua bixkan xi tjibixuña.

En xi tsíkjin kjuakítakunña.

Kuachá tsú naxinanda nga ngu najmi mata'inña, tsa ndá kjotsa ndajin.

Tikjínña yajoña: T'exkiye kú chji kja'í.

"Nga tu ba'ijíri ngande nga xka na'ya sa
jmanga nda xunga naxú."

"Kjianga nímejeña ku kjianga nítjoña xinguiña,
tjinña ngu én xi tsjua tsú."

Xi ja kja'í, ja kja'í kjuakítakun tsúña.

"Tsanga mejéri nga ndá béri xuta, tsa'yají xi nikúmaji"

"Xuta xi tsabetku, tujma sakure kjua ti."

Tinchitsjai nguisa kja'í én kjotsa ji t'endai xi tsjua tsú.

Xujunri tichjen nga chjiji.

Chjinenguyeri xuta xi bé kjotsa xi mare kui én.

Nguieje tkuya kjuachjine.

Chubayaña ngu én: kjuachjine

- ¿Mí xi 'mire kjuachjine?
- ¿kúcha machjenña kjuachjine?
- ¿A nguieje xá xi 'mire kjuachjine?
- ¿Míxa kjuachjine nga nichjine yajoña?
- ¿Mí kjuachjine xi machjenña?

Chji k'ui, kjuakítakun xi jichute'ajnu tse'e kjuachjine:

Naxinanda kjo kjuabixkan

Tinchitsjaijun kú tu kumá nguisa kjua bixkan xi kumá nu 1810.

¿'Ya xi kisasen tetjun kui kjua bixkan?
Chji jin'e nguieje xuta xi tsú xujun xi k'ixkiye:

Chji jin'e nga ngu ngu ngande jma kumá kui
kjua bixkan. _____

Ngátjen.

Chubayajun jma ngátjen. Kú kúcha 'mire nga ngu ngu ngátjen.

"Jmanga bitju tsu'bi, ESTE tsúre jmi, jmanga s'e'ma nga je kjua ma 'ña OESTE tsúre, kú tsa ngátjen ngakjaenna chase NORTE tsúre, tsa ngátjen ngatuña chase SUR tsúre.

- Chubayajun kúcha 'mire nga én nimaña nga - ngu ngu kui ngátjen.
- ¿Jmá ngatjen sian ni'yari, kú jma ngatjen sian - ndaxujunri?

Sun xi chja asen ngandeña

¿A tjinre sun xi chja asen ngandéri? _____

¿'Yá xi kitsindá kui sun? _____

¿Mí najmí xi tsichjen xuta xi tsikjane kui sun?

**Chjí ngu sun chja asen nguieje ngu kúcha tjin
naxinandari ; kú ndaji niskindi xi nguisa.**

Kúcha sasenkejó naxinanda

Kjua Bixkan xi kumá nu 1910

¿Mí ngat'a'e nga kumá kui kjua bixkan?

Nu 1876. kui xuta xi 'mí Porfirio Díaz xi kumá xuta xa xi tetjún ku nga kumá xi kiua bixkan nu 1910. kjia xu iyu tjenguire.

Nu xi tjun xu itexuma ndá xu batexumare naxinanda kitsjua nga'ñu nga ngu ngu naxinanda. tangá tu subá xu xuta xi tjinre taon kjo xuta xi kja'í nangui ndiba kui xu tsé xi ndá baseñajunre.

Ngu xu nga kjua xaba kumá jaskan. xiku nga kichjuba'are nangui'e xuta nima. nanguxi ndá, kui xu kjua nga tu subá naxi sindu kja'nde naxinanda nima.

Tuxi ní'in xu tsuba nga ngu ngu naxinanda tsa'ya
jixu xi ma chja ta'in xi tetjun ngat'a nduya xu
mejen, tsanga nda nitjin'e ku tsa jmí, tujma xu
tsik'en xuta jon'e xi tetjun.

Kate xu nu kis'eiña xi tetjun kui nchaba. ku nga je
xu jenda naxinanda nga kuachá kjimata'in. kja
xu jatuts'in nguingu kjua bixkan.

Kui xu xuta xi 'mí Francisco I. Madero xi kumá
nguitku kui kjua bixkan. Nguieje xu naxinanda Méjiko
kumá kui kjua bixkan. tanga xi yajiña tsanga
kis'emajin kui kjua bixkan xuta Naxijen. Ma
chjinenguiyare xuta xi changa, tjinra xi bé kú tjinre.

Tikjínña takuña kui én

Nga je k'ixkiye én xi kjit'a ngatun k'ui tindai najmi xi tichjinenguiri.

- Kucha kumá nga kui nchaba itexuma naxinanda Méjiko.

Mí kjuandá xi kitsjuare naxinanda Francisco I. Madero.

Kucha kumata'in naxinanda nima nga itexuma naxinanda Méjiko nchaba Porfirio.

¿'Yáni?

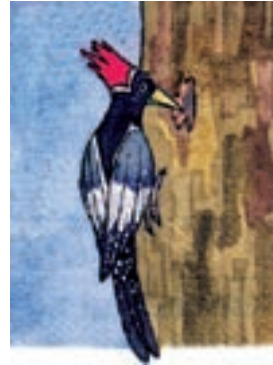
¿A fuetsienri? Tjin én xi xikú xi tsuyana mí najmí xi tichja, tanga kuajíma cha tjin, tjin nga níkinre takuña mí najmi xi tichja kui én.

Nda t'ejin takín:

- T'exkiye xi kji't'a k'ui ku jaskan chji xi kja'í tsu.

Ta, ta, ta, ta, ta be'ere ya
kui xuta jí,
Ta, ta, ta, ta, ta be'ere ya
kú tju jí.
Nitja aní tjisunre kui xuta
jí.

¿'ya ni?

Tikasen én

Nga nikásenre ngu én xinguiña kjotsa tu'ya xi mejeña nga skue kú kuit'e én xi nikasenre nga ngu najmi bixuya.

Kui én "recado" tsúre jmí. ¿Kúcha 'mire nga én ña?

Tindai jó kuí én, ngu tindairi tsiniri kú ngu tikasenri nchunkjuanri: Ngu én xi tsíkjinre takun'e chjinri.

_____ mi xujun

_____ ngande kú nitjin

'ya xi nikasenre kui xujun

_____

_____

_____ 'Ya tsinguiya xujun

_____

_____

_____

_____

_____

_____

Kjua Bixkan nu 1910

Chubayajun nga ngu ngu kui én kú ngú xujun xi periódico mural, mí t'endajun tuxí skue niskindi xi nguisa najmi xi kumá kjua bixkan.

Kate nu kumáre nga xi tetjun kis'ejña

Francisco I. Madero

Nu 1910

xuta nima

tuxi nima xu kis'endu kú tumí xu xi kumata'in.

kjua bixkán xi kuma

kichiuba'a xure nangui'e.

kui xi kisasen tetjúnre

Porfirio Díaz

kjua bixkan.

División del Norte

kua xu ki'mí xuta jon xi nguitku kumá, Francisco Villa

Chji jin'e xuta xi kis'ema kjua bixkan xi nangui Naxijen nangui'e.

Kuchá bakjanya nangui jma nixá

Tndaí ngu éñ xi chja tse'e nangui. Kú namiri tikasenri kjotsa niskindí xi nguisa chubayajun.
En xi tsikjinre takuña (ADIVINANZA)

"A nangui basen a xu nangui xujun xi tjinre ndia".

Tikasenri tsiniri ngu éñ nga je xu bakjanya nangui basen xuta xá nguijña. (RECADO)

Nitjin nga 'bé

Tikasenri ngu én ts'eji xi tjitsixa tiyenda'e
Nchaba Ndu. tuxi ngandiba mo. nguijña'e
ngat'a je jichú nitjin'e nga nixa ngajnu.

Chji ngu én xi nikjinre takuña. tse'e xi chjaya
tumí najmi xi mátje (adivinanza)

Ndá chubajo xinguiña

Nga ndá chubajo xinguiña, tjua 'bére yajoña, tu kjuatsjua, tu kjua naxú, tu kjua ndá 'bé, tsa 'yaji xi tukun tumá tsure xikjin. Tsa ndá kich'aña nguieje xuta nga ngu naxinanda, 'ñu kuma nguisa nanguiña.

Nga nguji kjuati, kjua'on tjinña ngat'a'e nga ngu ngande, má bitja bixiña xi kúcha nga mejenña, nguji najmi níkjona yajoña, tu'yá xi chjajona. Tsanga najmi bateñaña, tsa jña, xuti, núya, yame, nachu, kjotsa najnu xi chaja, kjotsa chu xikú najnu, xanda, chinga, tumi nguisa, nguieje nga steñaña, 'bats'e xuta ngat'a ch'oji béña.

Kuachá manguiña tujmá ngande xikú Nda 'ni, Ndach'oa, Ndati, Ndatse, Ndiajo Nduya, Ndaxa, Tkuxa, tsa kjin nguisa xi kú Ningutse, Ndachjo, nangui Ngatia'a, xi ndsijin xutaña.

Tsjua 'bemaña nga s'ui ma nga ngu ngu naxinandaña,

kútu tutin tutin
kútiu kjine tuk'iu,
kútu 'buyá tutin
ngats'ua kútu kjiya
kútiu.

tsjua máre anímana,
tsjua máre kjuakítakunña kú
ndá ch'aña nguisa nga ngu ngu xuta.
Tjin xuta xi tsjua tsú én xi chja, tsa kjuandsu, tsa tumí én
xi tsikijnúña, kjotsa én xi kïtsa, kïtsa núkjua xikú xi kjit'a
ngak'a.

Titsjuájoña animañá, titsjuájoña nga ngu ngu
naxinandaña, ndá ch'aña xinguiña, ngát'eña kjuatik,
ngát'eña kjua'on, ngatjeña najmi tukun, tumá, ndá
ch'aña xinguiña, nguieje xuta nïma, timéjeña xutañá,
tsjua tijñájonña nga ngu ngu animañá.
Ndá tixáña, ndá ngata'a xikjin niskindi ndaxujun kjo xuta
chjine ndaxujun. Ngují kjua'on, kjuande ba'íña xinguiña.

Tikjínña takuña kui én.

Nga ndá kich'aña xinguiña

Chji k'ui kúcha chubajo xikjin xuta ngandéri kjo ngande xi tiña tjian.

Jin'e xuta kjo jin'e ngande.

Nga xuta ki'miña ngu jin kis'et'aña, kú kui jin Ndabaxá kis'eyaña xujun, acta tsúre xuta xujun xi kjit'a jinña. Xikú nga jin'e nga ngu ngu ngande te kuacha tjinre xikucha 'mi kú kjuakítakun ya'a nga ngu ngu kui jin.

Chji jin'e xuta xinguiji, ndá chaseri kúcha kjit'a k'ui.

1.- Luis Pérez José

6.-

2.-

7.-

3.-

8.-

4.-

9.-

5.-

10.-

Chjat'ai ún jin'e ngande xi kjit'a xka xujun xi ya'a xki 102 - 103 kú chji k'ui.

1.- Ndach'oa

2.-

3.-

4.-

5.-

Tikatjijin én kú k̄ts̄a, k̄ts̄a n̄kjue.

T'ejin takin, kui én xi nikatjijin xikjin,
'ñú k̄ts̄a, k̄ts̄a n̄kjuare kú tsjua tsú.
Kui én trabalenguas tsúre jmi nga kastiya.
Xujun xi ya'a xki 102 - 103 kijit'a ngu.

Ji kjo niskindi xinguisa t'endajun kja'í kui
én kú chjijun k'ui. Má kja'i n̄ndajun
xujunju.

1

2

3

Kja'í naxinanda

Nga nikja'itsjenña naxinanda changa nga kjié fueji nguinda nangui Naxijen, nangui Ningutse kjo nangui Ngatia'a.

Chji k'ui, naxinanda jma fa'a tsé xuta xi bateña najñu:

Nga kjié fuejí nguinda nanguiña:

Ndanguíjo
Ndakuchi
Ndaxuti
Ni'ya Tjatse
Tkuxa
Nda Ndiajo
Nda Nachja

Xikúcha tjin nanguiña kja'nde.

---

yatin
Ngaxu Teya
Ningujña
Nda'ni
Naxi Kuni
Ndiajo Nduya
Tjengui Aní

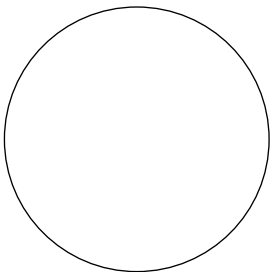
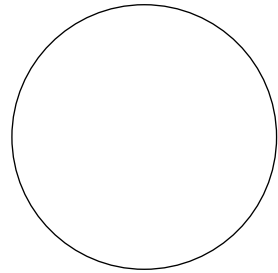
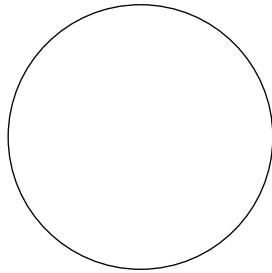
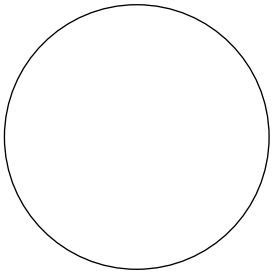
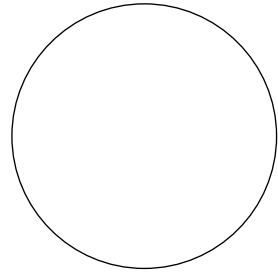
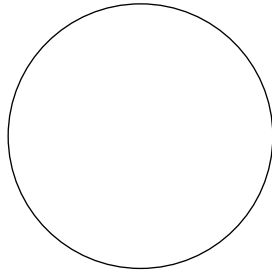
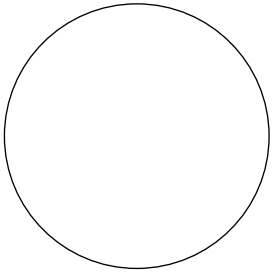
Najmi xi májtjere nga ngu ngu ngande.

Tikja'ítsjenña:

¿Mí xi májtje nganderi? ¿Mí xi májtjejí?

¿Mí xi tsinda kú bateña xuta? ¿kúcha basenkajoya najmi xutari? ¿Mí najmi xi basenkajoya?

Tindaí najmi xi májtjere xutari kú najmi xi mandá kú steña.

Chji jin'e ngande jma macha kui najmi, kjotse jin'e jma mandá tumi najmi.

Nga minchachuya

¿Kúcha ba'a chubá kú kúcha minchachuya, tsa nangui kjotsa mí najmi xi minda, xutaña nga nitjin cha, nga bateña kjotsa basenkajoya?

Ja je yaña nga ngu najmi bateña kjotsa basenkajoya, ch'a chubá tuxi yaña kó nga ndujú kjo nga teya tjinre, kó nga aí...

chjinengu iyajun kúcha xinchachuya najmi xi kjit'a k'ui, kú chjijnu.

Kúcha mincha chuya
Plácido nguiña xi mo.

Kúcha xinchachuya najñu xi
bateña na Luisa.

Kúcha xinchachuya nga
minda nijmá.

kúcha xinchachuya chिंगá
nga sateña.

Nangui Naxjjen 'na

Ni'ya Changa 'mi naxinanda jma téjña'an, k'ia kitsi'an, k'ia kúcha'an kú k'ia téjñajon'an xuta'na: na'na, nami'na, chjun'na kú niskindi'na.

Ni'ya xi tijñayájni ya xixi tíchjangui kú xkajen kisate. Nitjin cha, nga kjié s'echjajire ndifa ndana, kja'ícha tjin naxinanda'na, tjin ngande xi t'a ndana síndu xikú Pasu Changa, Ndakúchi, Ndati Changa, kjín naxinanda xi kis'emare ndifa. Kja'nde jó nga tsakjanya nangui Naxjjen; ngu xi chja nangui ngaya ndifa kú xingu nangui kixí.

Naxinanda xi síndu nangui kixi: Ni'ya Tjatse, Ndach'oa, Nda'ni, Ch'oa Ndiagjo, Ya Xunindo kjín ma nguisa. Naxinanda xi kijí nguinda ja kui xi k'ia má sindut'a ndana. Te kuacha kijí nguinda nangui xi chja naxinanda Ningutse, kjo nangui Ngatia'a. Kjimna naxinanda Naxjjen. Ngu ts'e'an tjian Ndatse, kú kjia tsinenguiana mí xi mejére tsú Ndatse, kú bejixu, tangá tjin xu xuta xi changa xi bé.

Tsú namícha'na, tsjua xu bitju s'ui nangui'na tsé, kú te kuaxucha mejé bitju kja'nde. S'ui sa Miye xi tse'e má naxinanda. Nga kui s'ui bitju, tuxí kjin xuta xi xín ndiba xi fa'í, tjin xi ndiuba tsabe kú tjin xi najmi ndiukateña. kjin tkuya najmi xi sakú ngajin ndétsin, xikú: ts'u, najñu chjine, kú najñu chajá xi tu kuachá. steña tiji xi ts'an tjinre, tjba, ch'a, kusela, nisa janda natsi xi steña.

Te kuacha steña chu, xikú najñu, xanda, chinga, janda kjo burru kú ndeje, steña yajo chu; ngu xuta xi sínre bateña chu nguijña xikú, tsjá xixi, bixtutsin, ninda xixi janda kjoxa ntsjen fa'ijú tikja.

Nga s'ui s'e, kú chuna'bi tsin, nguieje najmí má, ma fandango, kjua niton kú ndeje tsikanga xuta, te kuacha 'bejñasunre chu xi ni'yu.

Tsanga ma xi ni'in, ndibi tsabe naxinanda'na, tukjia nga tjinri kjuatsjua. Ndá anima'e xuta xi tijñajni kui ngande, jma 'mi Ni'ya Changa.

Tikjínña takuña kui én.

T'exkiye én xi 'mi "Nangui Naxijen'na", kú kjia chjungui én xi tichjinenguyari k'ui.

- ¿Jmá naxinanda'e xuta xi tichja kui én?
- ¿A xi'in a xu chjun?
- ¿Kúcha tjin ni'ya xi tjianya?
- ¿Mí naxinanda xi kijí nguinda?
- ¿Mí najmi xi tu steña nangui'e?
- ¿Mí xi mejere tsu Ndatse?
- ¿Mi s'ui xi ma nganderi?
- ¿Kúcha bitju s'ui nganderi?
- ¿Mi xi tu má?

Chubayajun tsanga tjindu nganderi xuta xi xin naxinanda'e, chji k'ui kú taseníjmijun mí xi mejére tsú jin xi kjit'are kui naxinanda.

Mí xi mejére tsú jin'e nga ngu ngande.

Nguieje xu jin'e nga ngu ngu ngande, nga ngu ngu naxinanda, tjin xu én xi mejére tsú. Kuaxucha kis'e'are jin'e tsanga mí najmi xi 'ñu tjin kui ngande, kjotsa naxi mí naxi, kjotsa ngu tkuya chu xi 'ñu tjin ngande, xikú Naxi Ni'yujña.

Kui én xi kjit'a xka xujun, xki 110 - 111, t'exkiye kú chjajin jin'e naxinanda xi kjit'a k'ia.

Chji jin'e xi kja'i naxinanda

Ts'u xi bajá tsakjin.

Nga chji én xi núkjuaña, tjin én xi tsa jó kjotsa ján chubá chjiju, xikú kui én: t sá, tse, tsi; tats'in, ts'u, ts'an, tsje; kú tja, tje, tji. kui chubá ningú nga chji éñña: ts, ts', tsj kú tj.

chji én xi kúcha nga tsubaré:

ts

ts'

tj

_____	_____	_____
_____	_____	_____
_____	_____	_____
_____	_____	_____

Tjiu'bi xixi t'enga'ye én xi ya'a ts, ts', tsj kú tj.

Tsjua bitju s'ui'e nangui'na.

Nga ma s'ui nangui'na, tuxí tsjua bitju, Steña nguieje najmi xikú: tsju, xanda tsjú, yajo chu tsanga, yajo tsunga, steña natsé, yajo tsjá, steña tsje kjo najñu xi chajá xikú ts'u, x'otji, tumí nguisa najmi steña.

chji én xi ya'a tj

_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____

Naxinanda'na kú nitjin xi tjimaña

Xikú ngaña nga kitsinña, kuachá kitsin naxinanda jma tijñaña. Xi kuachá kúchaña, kuachá kúkjin xuta'e, xi kuachá s'eña chujun kú xi'in kjo kjindi, kuachá kúkjin yachjin ku xuta xi'in nga ixantsja, tuxí ma'ñu naxinanda. Ngu jin tjinña nga kúcha 'míña kú kuachá tjinre jin'e naxinandari.

T'ejniri xi chajare nga ngu ngu én tuxi yi kútsu, ku jaskan chji xi mejére tsú nga éñña.

Nda _____ e

_____ engui Aní

Nga _____ inda

Naxin _____ e

K'ui chjajin xi níndaji én:

ts

ts'

tsj

tj

Nguieje nga naxinanda maña

Nguieje xuta tujmá ngande jma tijñaña, nguiejeña nga naxinandaña. Tsanga Ningutse tijñaña, tsanga Ngatia'a, tsanga Naxijen, tujmá ngande, te kui xi ngu naxinanda maña. kú ngande jma tijñaña tjin xi mejere tsú nga kúcha 'mí jin'e.

Chji mí xi mejére tsú jin'e nga ngu ngu ngande.
Ndá chaséri xi je tjinda:

Jin'e	Mí én	Mí xi mejére tsú
Ndiajo Nduya	_____	_____ _____ _____
Ni'ya Changa	_____	_____ _____ _____ _____
Ndatse	_____	_____ _____ _____
Tjejo	_____	_____ _____ _____ _____

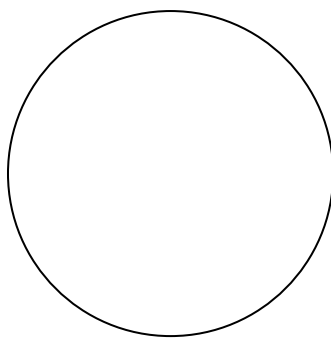
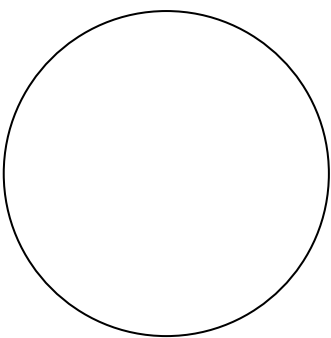
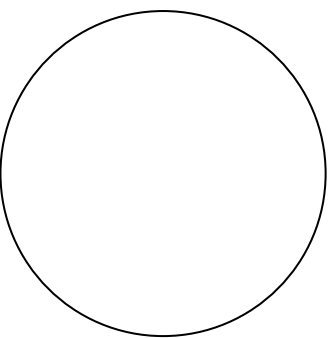
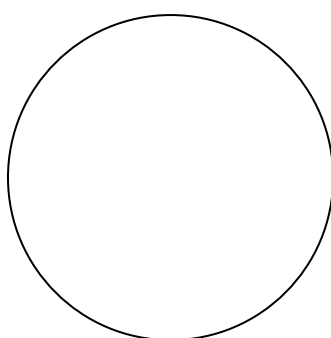
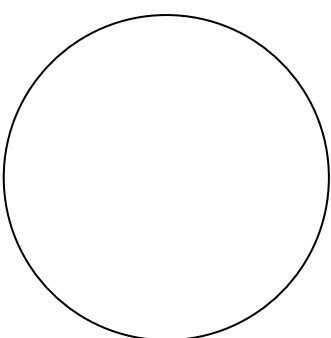
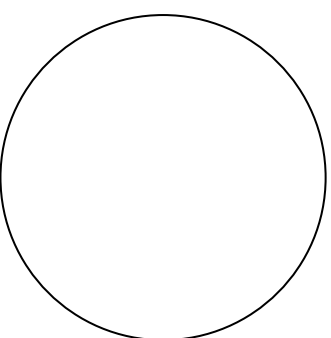
Xujunri tindaisun nguisa kui én kú t'enga'ye xi ya'a ts, ts', tsj kú tj.

Tsjua bitju s'ui nanguiña

Chubayajun kui én:

Janda nga kitúkja nga ngu ngu naxinanda ma s'ui nga ngu ngu ngande. Nga kjié fa'ijí xuta xi jindibá ngunda ndachakun, s'ui xi ma, tse'e tsu'bi, sa, nangui, tsi, tjao kjo nitjin kú jñu. Kja xu bé nguieje kui najmi xutaña.

Tet'ae jin'e najmi xi sakuña nga s'ui ma ngandeña.

		
_____	_____	_____
		
_____	_____	_____

Chji én xi ya'a: ts, ts', tsj kú tj. Xujunri tichjen.

Xuta xingui'na

Kjín ma xuta xingui'an, tangá xikú xuta xingui'na
xi jña tijñajni ngani'ya kui xi 'ña tiñana, xikú nami'na,
na'na, ts'e'an kjo ndichjan'an. Te k'ia sindut'a
ni'ya'e namicha'na, nacha'na kjo tsini'na kú
nchukjuan'na.

Ni'ya ndetsinchi tjíanre tsini'na kú kjín najmi xi bateña:
nijña, nijmé, nijmá, jne, jña, najmi xi fane, xikú:
najni, kisi, tjió, te kuacha steña najñu xi ninda x'o
kjo xka'e xuta xi'in, nguieje tkuya asen najñu xi
tjin, aní, suse, siné, tiaba, jmá kú kuachá tjin xi
teya kjo xi tjiabé kú xi tjain.

Steña nduju, iseti, jña san, xine, kjo nde kú

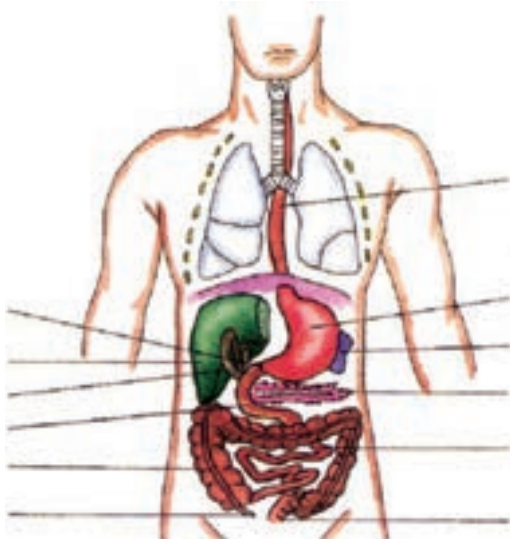
najñunde, michiti, lima xi niyajó, kjín najmi xi steña.
 T'ajñú bisitjen na'na, t'ajñú tsinda xi chine, xatí
 bichijni kú jaskan k̄itsa, k̄itsa manguijni ndaxujun.
 K'ia bakuyajni kúcha tjin yajoña, kúcha tjikajó ngayaya:
 Tjin xuña najmi xi 'ó najmi xi bichiña, A parato
 Digestivo su 'mí, tjin xuña xi tsindajin tjao xi
 chjunña ndetjunña, Aparato Respiratorio xu 'mí.
 kú jmanga mangaya jinña, xi naxá jin tsúre xuta,
 anímañá xu fichu; Aparato Circulatorio xu 'mí.
 Tjin xuña kja'í najmi xikú xi 'mi sistema,
 xi yajo subá kjo tse'e ninda kú xi
 nervioso tsúre xuta.

ikjínña takuña kui én.

Tsanga ndá k'iexkiye én xi kjit'a xka xujun xi ya'a xki 118 - 119, chjungui kui én.

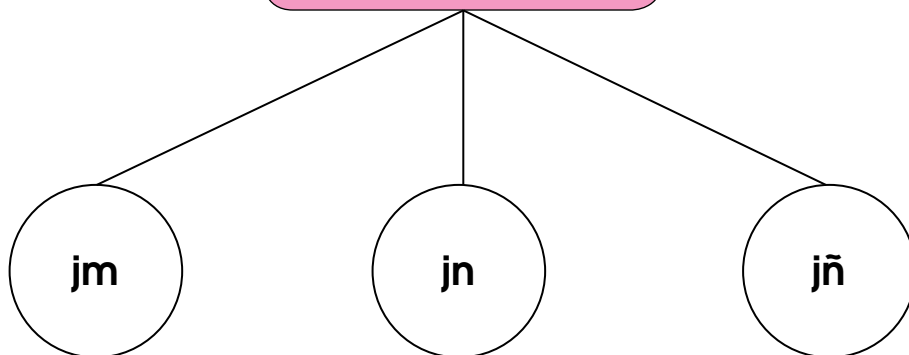

Chji jin'e nga ngu xikucha nga tjin yajoña

¿Mí én xi ya'a?

Chjiña én xi ya'a

Tjin én xi kui letra chjiju, jó letra ningu, kú xi má ján ninguju xi vocal 'míre nga kastiya:

jm

jn

jñ

Tasenkajóña nga kúcha kun nga ngu najmi.

Je yaña kúcha kun nga ngu xuta, tsangu najmi kjotsa chu kuachá yaña nga tjinña asen, tsanga k'aña, kutaña, jeña; tjin najmi xi siné, aní, suse, inda, tkue, tjain, tuba kjotsa ndujú. Adjetivo Calificativo xu 'míre kui én nga kastiya.

En xi stekajó titójon

T'ejniri kúcha nga kun nga ngu ngu kui én:

naña: _____ ndaxujun: _____

naxu: _____ ni'ya: _____

ninde: _____ naxi: _____

Xuta xingui'an

T'ejin takun: Xi xuta xinguiña 'míña kui xuta xi jña tijñaña ngani'ya kú tuxí tiña máre ñá, xikú náa^{ñá}, namíña, ndichjáña kjo ts'eña. Te tiña máre ñá ts'e kjo ndichja náa^{ñá} kjo namíña, tsini bixuña kui xuta.

¿Kúcha kun xutari, a k'a a kutu, a je a tsji ...?

Tjin xi k'a, xi yi'i, xi kutu, tsi tsji, xi tiaba yajo kú xi jma kun

T'ejniri kja'í én:

Nchaba je je namicha'na

Chjun kutu, kutu na'na

Tiaba yajo, Tiaba yajo tsini'na

Tsakjin jma, jma nchukjuan'na

Skanga ni'yu nacha'na

Tsakjin t'e, t'e ndichja'an

Kúcha tsixa yajoña

Kjin tkuya tjikajó yajoña xikú nga ngaya tjinña
jma tsixajo xi chineña, tjinña naxá jma mangaya
jinña, tjinña jmanga chjunña tjao ...

Chubayajun kúcha tsixa nga ngu kui najmi xi 'míre
Aparato Digestivo Aparato Respiratorio kú Aparato
Circulatorio nga kastiya.

¿Jmá chjuna tjao?
Tsa jne bichiña. ¿Kúcha
'ó natsiña?
T'ajñú xu nga tse jinña.
¿A kjaen xu tse.

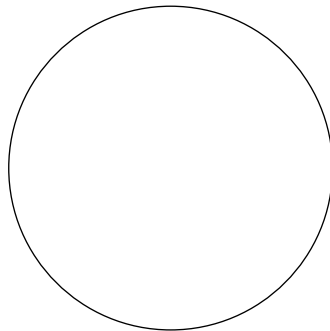
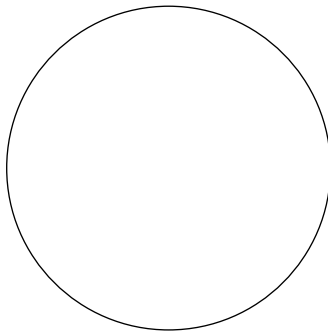
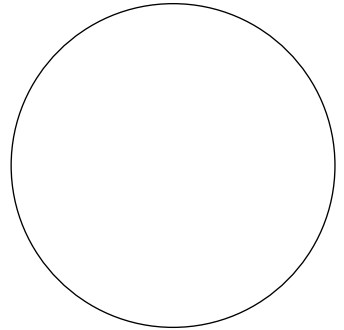
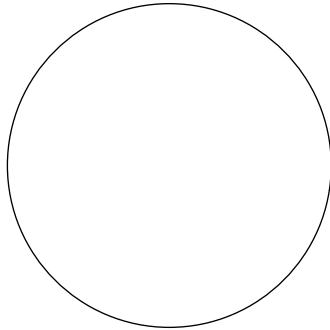
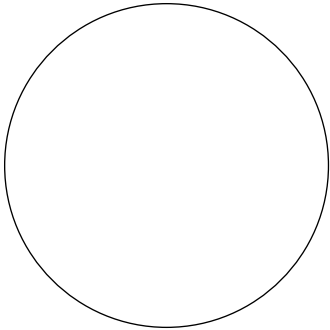
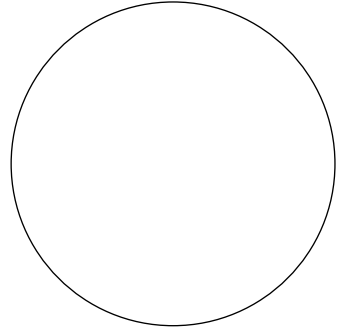
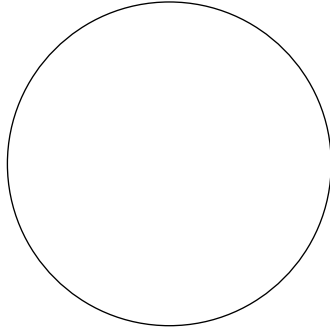
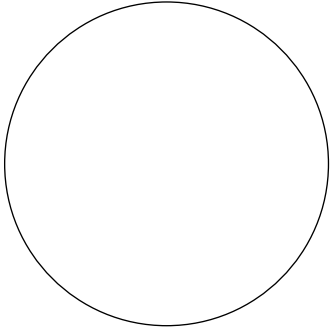

Tikjaneña ngu sun.

Chji jin'e nga ngu ngu najmi xi machjen nga
nikjane sun.

Chubáyajun kuchá machjen nga ngu ngu kui najmi.

Xá xi ña'an kjín

Jó xu xuta basenijmi nga kúcha chun naxinanda'e, ngu xu xi 'mi Likú kú Lumí 'mi xingu.

T'exkiyaña kúra tsu én xi basenijmi kui xuta.

Liku: Naxinanda xi téjña'an ndá tijñajni, kjin tkuya xa xi incha xuta, tjin xi nguítku ndabaxá tjian, xtaxá 'míre, kui xi batexuma ku baseñajunre naxinanda. Tjin xi xá nguiña sakure, xi xá ndaxujun tjinre, kjo xi xá ninguxi ya kú xi xá'e s'ui sakure. Tjin xuta xi ndá sindu. xi tjinre taon, tjin xi s'e tse ndá incha tsixa xikú chjine ndaxujun ku te kuachá tjin nguisa xi x'an kun, xi xuta nima xi najmíre taon.

Lumi: Tujmá sakuña xá ngande'na, nga xa'e naxinanda, kjua'ñu tjin nga ba'í yajoña, kja'í nga xabasen tjin, ña'an kjin kui xá ngat'a naxinanda 'benda ngajin nganándia. kja'í nga xa'e nga ngu ngu xuta 'bére, xikú nga ni'ya ninda kjotsa jnu s'e. Xaya tsúre xuta nga minchajo xikjin.

Likú: Te kuacha ngáre xuta'na, xiú nga ni'ya mandá, minchajo xikjin, bichi kú 'yú tsa nanda kjotsa ndifa ch'an. Minchajo kjin xikjin xuta.

Lumi: K'ia naxinanda'na 'ñù bitju s'ui, tsejen 'na 'na ndi'i'e chuna'bi nga tsin. Kja'í nga tuxí machare najmi tje xuta'na, tsixa ngajnu, tsixa ngajin ndifa, tsixa t'a naxi. Ku xi niskindi ngani'ya tsixa kú ndaxujun fue; xi xuta xi'in jnu tsixa kjo tì tsubá tsa ndana kjotsa jmanga tsúre presa, te kuacha máre ña'an xá ndaji. Xi xuta yachjin ngani'ya tsixa kú tikja nga chakin kú ndifa tsikuya.

Likú: Nga xiku'an tsjuana naxinanda'na ngat'a k'ia kúcha'an. Nga niskindi'an xá ngani'ya kú manda tsi'in an, nga kunisti'an, ndaji tsate'an, jnu kitsixa'an kú tì tsubá'an. Kja'nde nga je kúcha'an, nijin tsikjuya'an kú miña'an; ngandai ni'yana tsitsje'an, kú chu xixi, chingá, xanda kjo najñu tsíkjen'an. Tu kui tse xáchi xi tsi'in an nguisa.

Lumi: Ja kú ña'anre tiaja, je tse kuchaña. Nisti ra nga tsixa kja'nde. Kjiara te basejnimi níña, je kuma ndiyana. S'erani.

Tikjínña takuña kui én.

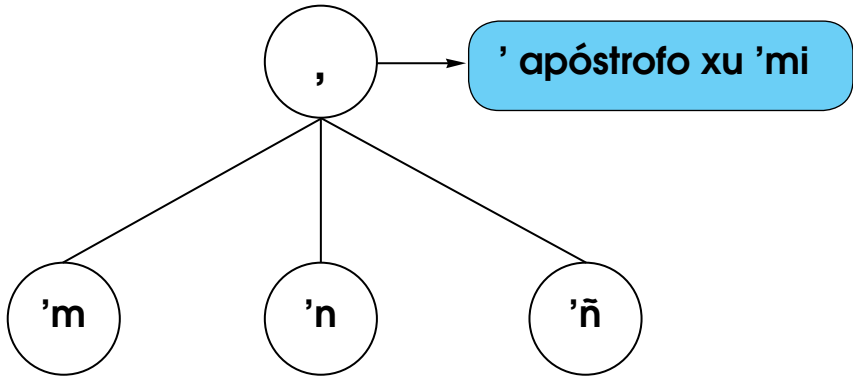
Chubáyajun kú chjunguijun kui én.
Kui én xi kjit'a ngatun, chjajin en xi ya'a 'm, 'n kú
'ñ, chji k'ui kú tixuye mí xi mejére tsú.

_____	_____	_____	_____
	_____		_____
	_____		_____
_____	_____	_____	_____
	_____		_____
	_____		_____
_____	_____	_____	_____
	_____		_____
	_____		_____

Mí xá xi tsi'in nga ngu ngu xuta

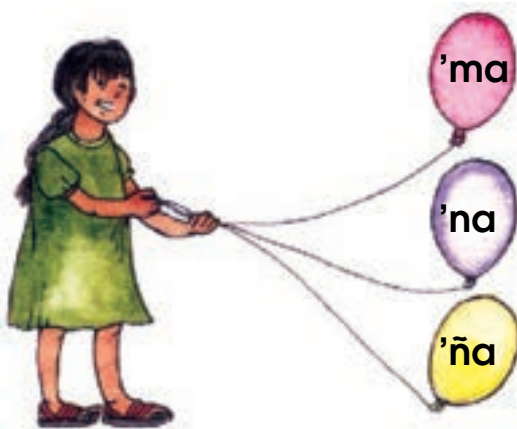
_____	_____	_____
_____	_____	_____
_____	_____	_____

Xi batekja éñña nga núkjua kú chji.

kui chubá (') nika'a én xi tikja nga nukjua kjotsa chji, tjin éñña xi kuachá nú'yare.
 'ma = xi kjima   'ma = ya xi fangui nga xka kicha baté ni'ya.
 'na = najmi xi fat'ae   'ña = kjuama'ña

chji én xi ya'a kui chubá kjo kui letra.

Nga ján ndiya bichi.

Nitjin xi ja'a, nitjin kja'nde kú nitjin xi s'e ndiba. Nga ngu nitjin ja'a, ngujña tsubá nga 'míre, nga kjié fa'ají kja'nde bixure kú nga s'e tse fa'a nchajun 'míre.

Ngu én chjabeña kú t'ejñaña kúcha bixu tsa nga ngujña, kjotsa kja'nde kjotsa ngujña kiña'an tsa xá kjotsa mí najmi:

ngujña

kja'nde

nchajun

Kúcha tjñaña naxinandaña

Nga ngu naxinanda tjñaña, kjua'ñu tjin nga chan, chan, mijñaña, kui naxinanda 'bére xuta xá xi batexumare, tjinre kúcha tsi'in xa'e xiku xabasen, xaya kjo chon.

Tjin xuta'e xi ndá sindu tjinchire taon, kú te kuacha tjin xi nima sindu. Nguieje niskindi tu subá ndaxujun fue kú nga fa'i, chakin kú ndifa tsikjuya kjo manda tsi'in.

¿Mí xi tsi'in nga ngu ngu xuta nga t'ajñu, nga nchisen kú nga nguixun, chji k'ui:

t'ajñu

nchisen

---

nguixun

t'ajñu

---

nchisen

nguixun

Xa'e niskindi, xa'e xuta changa kú xa'e yachjin.

Ja tjin, ja, tjin xá xi kiña'áña nga niskindi kumaña, nga xuta nisti kumaña kú nga je kúchaña, ngu nitjin kitsubáre nga ngu ngu xá kiña'áña, kuachá janda nga kúchangaña.

Chji xikucha nga tsubáre:

Nga niskindi kumaña:

Nga xuta nisti kumaña

<hr/>	<hr/>
<hr/>	<hr/>
<hr/>	<hr/>
<hr/>	<hr/>
<hr/>	<hr/>
<hr/>	<hr/>
<hr/>	<hr/>
<hr/>	<hr/>

Nga xuta changa kumaña

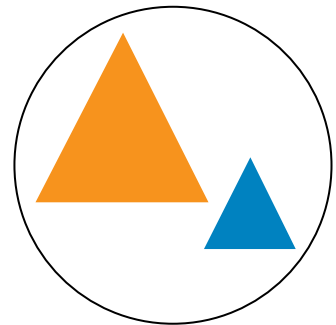
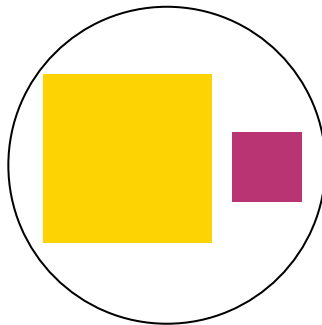
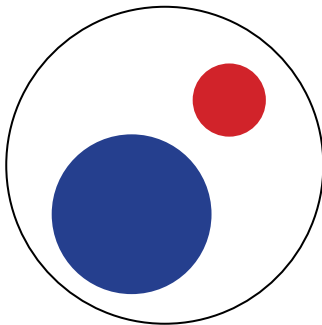
A je a xu chubáchi

Chubáyajun kucha kun kui najmí.

¿A yí'í a xu xixi? ¿A ndujú a xu tuba?
¿A tjiu'bi a xu t'en?
¿Kjiá nga xixi, kjiá nga chu nisti ku kjiá
nga chu changa?

¿Kúcha kun kui najmi?

Chubáyajun ku'mi nga ngu kui najmi

Kúcha s'enda s'ui xi ma naxinanda.

Nga ngu s'ui ndiba naxinanda'na, xuta xá 'beñajan xuta xi nguisa kú k'ia chubaya kucha nga 'natsje s'ui kui nu. Ja tjin ja tjinre xuta xi inchá xá nga ngu ngu s'ui, tjinre ndaxujun, ninguxi, s'ui'e naxinanda.

Nga je kis'enda kucha 'natsjé s'ui kú kjia tsi'in taon naxinanda, kui taon xi machjen nguieje nitjin'e s'ui.

Kui xu nga ña'anre s'ui xi kunda naxinanda kui xu kjua ngu nguji najmi xi kuma ta'in, kui xu kjua nga yatkun xi tjao, tsi, yufi, cha'on, ndi'í cha'on tsu'bí, sa nitjin ku jñu. kuacha tsakjun xuta nga 'ñu sué ma, nga tsi'ñu ku tjao'ñu fa'a.

Tkun xu chúnre nguieje kui najmi xi ma ngasunde

Tuxi ndá fa'are nitjin xutañá kú matjere
 nguieje najmi xi ma chine.
 Te kuacha ña'anre s'ui xi chja ngaña nga
 fichu nitjin, ña'anre s'ui'e xi chja nitjin'e
 kumbe. Tjin naxinanda xi je tsi'inre
 s'ui'e xi chja chjine ndaxujun, nga
 xki tjia'un sa mayo.
 Kuachá ma nga ngu ngu naxinanda xi
 chja nanguña.

Tikjínña takuña kui én.

Chjungui kui én, tsanga je k'ieykiye én xi kjit'a xujun xki.
Cháseri asen.

¿Kúcha s'enda s'ui'e naxinanda?

Tinchitsjai jin'e najmi xi betkun xutaña, xikucha tjin k'ui.

ts	i	b	x	<u>a</u>	c	ch	o	n	y	x	o	u
jm	u	jn	jñ	'	j	'	h	p	u	n	j	y
o	tj	'	k	ch	'	a	n	l	f	j	n	i
n	d	a	b	a	t	n	'ñ	g	i	p	t	s
ts'	m	n	d	<u>i</u>	'	i	ll	ch	a	'	o	n
s	u	é	'n	n	i	tj	i	n	r	x	u	a
'	y	<u>a</u>	e	ch	a	'	o	n	v	m	o	i

En xi najmíre jin.

Nga ngu én 'bexkiyaña kú najmíre kucha 'mi,
tu nikjintsere takuña kú ma ba'ire ngu jin.

T'eniri jin kui én:

Ngu xtinchi ma, tanga
tjuña 'bi tsjen.
kjin tkuya ma kui
nise xixi. Te kuacha
kjín ma ase'e,
Ngu nga tsjen'e
naxu ngare

Nga jñu, nga tsejen, tjin
xi xixi kú tjin xi yí'i, tjín
xi 'ñu ndi'ie ku 'ñu fat'a'i
skanga tsjuana basena
nga xki 'ñu. 'Nu kjinma,
maxkijiña.
tsanga tji'bexki. Tsu xuta
changa, nga tjin xure jin
xiku tjiuxinde. oxkua...

chjajin jin'e én xi kjit'a xujunri kú chji k'ui.

¿Kjiá?

Nga nchajun, nchajun chji xá xi ña'anña.
Xujun xki nitjin xu 'mi, xujun jma ch'a xki nchajun,
nchajun xá xi ña'anña kjotsa mi najmi xi méjinña
nga chayaña.

chji mi xi ni'in xki nchajun.

* lune

---

mate

---

mieklue

---

xabe

---

biejne

---

xubatu

---

ndumingu

S'ui

kúcha s'endá s'ui xi ma naxinanda.

S'ui'e naxinanda. _____

S'ui'e k'ua bixkan 1810. _____

S'ui'e k'ua bixkan 1910. _____

S'ui'e niskindi. _____

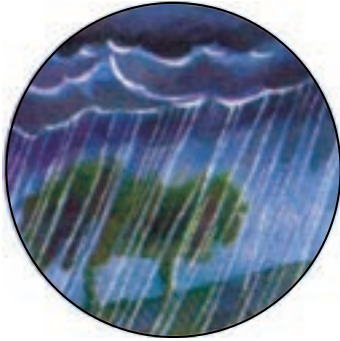
---

xujunri tichjen tsanga tjin kja'i s'ui.

Nga yatkun

kúcha betkun naxinandaña nga ngu ngu najmi xi ma ngasunde

Chinenguiyajun ku chjijun.

tsi

---

cha'un kú ndi'i cha'on.

Nga kjan tsu'bi kú sa.

Chon.

Nga ningu xki

Nga níngu xki, kui chubá nichjen (+) xiku kuí:

Nchajun, nchajun yajo bateña tsini'na, kú t̄indájoña xki'e.

Lune N\$15.00, mate N\$20.00, mieklue N\$10.00, xabe N\$30.00, biejne N\$10.00 ¿Kó ma taon'e?

t'endaña:

$$15 + 20 + 10 + 30 + 10 =$$

T'endajun xi fue nguisa:

Ni'ya xanda sianre nami'na kú kuichá incha nga'yare. Ni'ya xi t̄jun 20, xi ma jó 30, xi ma ján 15, xi ma nujún 40, xima un 50 ¿Kó ma nguieje xanda?

Nga xki nitjin fue'an ndaxujun, kú kui xki nisti xi fichujni nga ngu ngu nitjin.

Nga Lune 35 fichujni, nga mate 25, mieklue 20, xabe 25 ku biejnë 30; tsa ningu kui xki ¿Kó nga fichu?

Xuta xá xi batexuma naxinanda

Tikja nga jó tkuya xuta xá xi 'bere naxinandaña, ngu xuta xá xikucha kjiya xki ngaya xujun xi batexuma naxinanda méjiko.

Xuta xa nima tu subá xuta xi changá. xuta xi k'a kjuakitakun'e

xi mare tsjua kuakitakún xi ndá, kuakitakun xi ba'a tenguire xuta xi nisti. Kui xuta kjuakitakun, kui xi ts'ikatiuyare xuta nisti, én xi janda nga s'e tsitjukja naxinanda janda nga s'e. Nitjín xi tjimaña. xikú xi nguéte chanji ña'anre xki xuta changa, xikú xi tjichaja nga yatkun xuta changa, titjuaña nga'ñu kui xi ndá nguisa kjuakitakun'e.

Xuta xi changa, kui xi bé nguieje tkí nima, kui xi chjine. kui mare chjinengui nga ngu najmi kjima ta'inña. Bé xka, naxú tjiaba ya, jama, nútse nguijña kú bé kúcha 'benda tsa 'yú kjotsa s'et'aña tkí. Nga ngu ngu kui naxinanda tjin chjine tki nima: Ni'ya Changa, Tku xa, Nda'ni, Margarita, Ndiajo Nduya, Chjongui Naxi, Ndatkua Kú Ndatí. Te kuacha sakuña xuta chjine nangui Ningutse, Tjejo, Ndaxu, Ndachjo ku nangui Ngatia'a.

Tikjínña takuña kui en.

Chjungui kui én: Xujunri tichjen.

¿Kó tkuya xuta xá xi tjín nguiká'a naxinanda?

¿'Yá xi sakure kui xá?

¿Kúcha batexuma kui xuta xá?

¿Kú 'mí xuta xá xinguisa?

¿Jmá kjiyaxki xuta xá xi kjiyaxkire xitetjun?

chji k'ui

1.- Kó tkuya chjine tki xi yi. _____

2.- Kúcha tsitkiña chjine tki nima. _____

3.- Jmá tu sakuña chjine tki nima. _____

Chji ndiya, ndiya.

Nga chji ndiya, ndiya xikucha nga tsubáre nga ngu letra.

Ndá t'ejin takin nga kuichá xinchá ndiya, ndiya letra xi chjiju én'ña, kui xu orden Alfabético tsúre jmi.

T'exkiye nga ngu ngu, kú ngasun chuba xi tjindu ngu ngu én xi kucha kji'i ndiya letra.

a-b-c-ch-d-e-f-g-i-j-k-l-m-n-ñ-o-p-r-s-t-u-x-y-'

_____	_____	_____	_____
_____	_____	_____	_____
_____	_____	_____	_____
_____	_____	_____	_____
_____	_____	_____	_____

Xi kucha inchá ndiyá letra xi nichjenña nga chjiña énña kuacha chji én xi kji't'a k'ui xikucha nga tsubáre xujunri tichjen.

naña

diu

lumeta

suse

ichá

én

xa

michití

chan

jama

fane

'na

Oxkua

aní

ñajon

ye

raxa

tukú

basen

ún

kati

Ndá chine yajo chinga

nd

nch

kú

ng

titojunña

Chán changa'e chinga'e Ndu.

Chan chine changa'e chinga'e Ndu.

Changa'e chinga'e Ndu ndá chine.

Chan chine changa'e chinga'e Ndu.

Nda chine changa'e chinga'e.

Nd Chjiju én xi kuachá nú'yare nga núkjua, xikú "ndá"

nch Chjiju én xi nga núkjua ku "nchi, nche, ncha"
núyare

ng Chjiju én xi nga núkjua ku kuachá nú'yare:
"ngasun", "ngaskun"

chji jin'e asen xi kjit'a k'ui

Xá naxinanda nanguiña

Nga ndsijin xuta nimaña tijñaña ngu naxinanda tjin nga kuachá batexumaña xutaña, kua xucha itexumare tsé nga ngu ngu naxinanda, tangá nga janda nga jatjinjinña jmi kja'icha kumá

Chjinenguiyé kucha itexuma tse naxinanda'e xutari.

---

chuba tika'e én xi ya'a nch, nd, ku ng

Kjin tkuya má nindaya yajoña nga ma'onña.

Xikucha nga xuta nimaña kjin tkuya nitkiña yajoña nga chi'in ment'aña, kú tjin nga xuta chjine tki nima fue chaséña, tjin nga chjine tki'e jmí manguña.

Chubáyajun kúcha tsitkire yajo'e xutajnu nga ngu ngujnu

chji kúcha tsitkiña kui chjine

Nga xkì te, te ninguisun.

Tingüi xi tsubáre, ku chji jin'e asen.

$20 + 10 =$

yachan

40

20

$10 + 10 =$

kate

íchate

50

$30 + 10 =$

30

$40 + 10 =$

kan

Xkì te, te 'mire xkì xi te, te ninguisunre kjianga
ngu najmi 'bexki, tsanga tji bateña kjotsa
tjiminda, "decena" 'mire nga én'e jmi.

Ndajun kui sun Chjun nima naxijen'an.

Chjun nima naxijen'an
ku ts'u tsitsjuájon'an
nga tsjua tjinna kú tsjua te'an
nga fane sun'e kiski.
Nga tku'an najñu tjiantjaina
kú tjenyana yaxki'na
bixtune tji'ñu néjen'na
kú kui tichi kjindi'na
Xuta nima naxijen'an
nga nguieje anima'na,
kjundu'na kjo michiti'na
kui kjuatsjuá'e nangui'na.

Kjianga kjue tsixa ngajnu'na
tsjua tjinna fajo naña'na.
kjinda, kjinda ngajin ngajnu
nga kjibe'e nijm'ena.
Ni'ya Changa jindiba'an
k'ia kitsin'an kui nangui,
Nguinde kui ni'ya xkajen
jmanga ch'an, ch'an mijñanya.
Nangui jma macha ndaji
macha nuya kjo raxa,
kjo nijmá, macha nguieje
kjo nijmé kú najmí tje.

Tikjínña takuña kui én.

T'exkiye sun "Chjun nima naxijen'an" kú chjungui en xi kjit'a k'ui.

¿Kó nga tjikajo sun? _____

_____

¿Jmá nangui'e kui chjun.? _____

_____

¿Mi xi macha nangui'e kui chjun? _____

_____

¿'Yá fajo ngajnú'e nga fue tsixa? _____

_____

Chji én xi 'ñu kútsjuari nguisa.

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

Nga xá kjant'a xuta kú nga ba'i kjua kixi.

Nga nguieje kjua bixkan; ma ngajin naxinanda
tjin xuta xi tsjuáre kji nga faya nguieje najmi
xi ma, kú sun 'bendare jaskan, kú kjia se
naxinanda, nga tsikjajitsjen kui kjua bixkan.

Tichitsjaijun xujun sun, kú k'ui chji jin'e
sun xi chjaya nga basenkajó ngu xitetjun.

- 1.- _____
- 2.- _____

Chjí sun xi chjaya ngu kjua bixkan.

- 1.- _____
- 2.- _____
- 3.- _____

Xuta xá

NGA SASEN'KAJO XI TETJUN NGA NGU NGU NXINANDA

Tjin nga xuta naxinanda bé 'yá xi tsikie'e xá kú matku nguieje xuta nga fichú nitjin'e nga bas'en ndabaxá, xiku s'uima.

Chji k'ui kúcha ma naxinandari nga saskajó xuta xá

Xujunri chji tsa tjinre sun xi chja nga saskajó xuta k'ia naxinandari.

Kjua kixiñá

Ngu ndsijin xu máña xuta nima kú xuta
ndsu nga tjinña kjuakixi.
Kua xu cha kjit'a xujun xi batexuma naxinanda
nga ngu ndsijin kjua kixiña xuta nima kú
xuta jmi.
Xikú én xi tsjuaña kjua kixi nga kjua'ñu xu
tjin nga bakuyaña, 'bexkiya kú chji éñña.

Chubayajun kui én, tsanga ngu ndsijin kjua
kixiña, nga kuachá kjit'a xujun xi batexumaña

Mi xi mejeña nga ch'axki ngaya kjua
kixiña.

Chjí k'ui.

En xi níchjen nga ngu najmi s'enda.

Nga ngu kjua s'enda, tjin én nichjen, mi tsa tu chuba én xi núkjua, én xi kja chja xutaña xi 'benda. Kui én xi tsichjen xi chjine 'mire.

Chubayajun kui najmi, ku ngu xuta xi chjine kjo xi tsinĭ tsi'ín yajo'e nga tsuyajun kui én ku kjia chjijun k'ui.

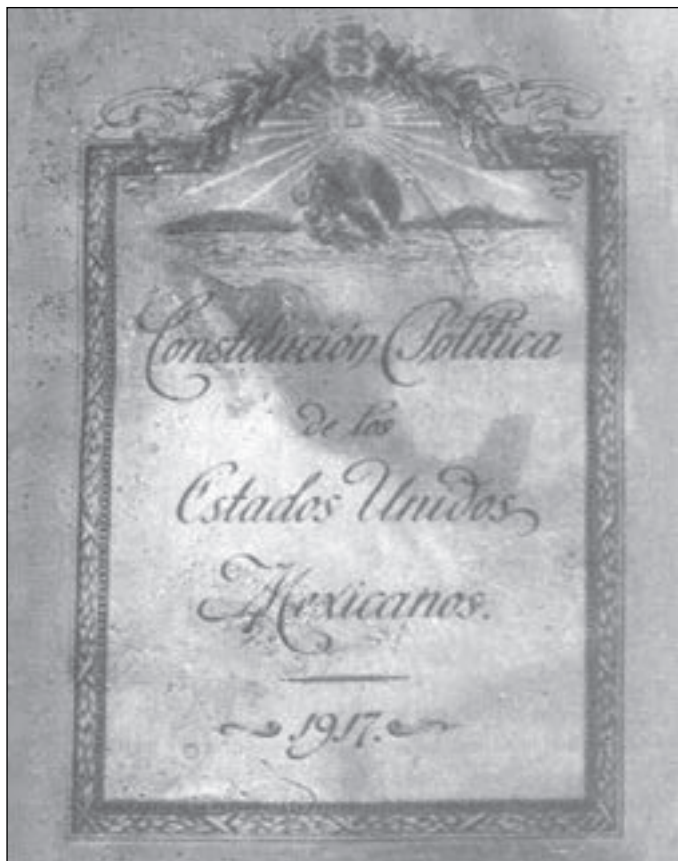

Ján kjua kixi, ján Xujun xi Batexuma.

Kuacha kjit'a xujun xi batexumaña:
Ngu xu ndsijin maña nguieje xuta xi kitsinña
ngasun nangui Méjiko, tsa'yaji xu xi tukún
tumá ts'inguña.

Nga xuta nima ki'miña tjinxuña nga
sakuña kjuanda nga nichjine yajoña, tsa
xuta changa kjotsa niskindi, tjinxuña kjua
kixi nga tujmá ninguxi xi matsuaña manguña,
najmí taón jixu s'enguiña ndaxujun, kjua'ñu
xu nga nikjai ndaxujun niskindi.

Xikú nga xuta nimaña, tjitsjua nga'ñu xi tetjun nga kuma xuña chji kú 'bexkiya éña, tuxi chayaji kjuakítakunña, kjua'itsjenña kú nguieje kjua chjineña, tuxi chayaji kúcha nga batexumare yajo'e naxinandaña. Kú nga chu xi tjin nga nánguiña, te kuaxucha tjinre kjuakixi, ngat'a'e, majixu tu chuba nik'ien ngat'a jexu inchafé nguete kjinjixu chu xi tjin nguijña kui nitjin. Kui xu kjua nga chúnre nguieje tkuya chu nguijña, chu ni'ya, nise, ye, ti, naxin, najñu, tumí chu.

Tikjínña takuña kui én.

Chjungui én xi kjit'a, xujunri tichjen nga chjiji.

¿Mi kjua kixi xi tjinña nguieje xuta?

¿Mi kjua kixi xi tjinña xuta nima?

¿Mi kjua kixi xi tjinre chu xi tjin?

¿Mi kjua nga tjinre kjua kixi chu?

¿Kú,'mí xujun jma kjit'a kui kjua kixi?

Chji kjua kixi xi tjinña xuta nima:

Tinchitsjai kjuakítakun.

Nga chjajin én xi kjiya xkímare kjuakítakun xi tjiminchitsjai

én xi tsjua kjuakítakún

Je xu naxinandaña batexuma Subáre yajo'e. ngat'a'e tsa'yajixu xi tsi'inre manda, nga tube nguiejengasunde nga kuacha tjín kja'nde kú nitjín xi ndiba.

kjuakítakun

kja'nde ku nitjín xi ndibá naxinanda'u batexuma subáre yajo'e, ngatube nguieje naxinanda ngasunde.

Chut'aye:

Tikjaittsjen nga minchitsjai kjuakítakun. chjajin én xi tjijin én xi tsjua kui kjuakítakun.

S'ui ngatuma nitjín tjia'un ngu'e sa septiembre kui nu, tuxi ngatuya nga kui nitjín itjunguire yajo'e naxinandaña, nga xuta ngunda ndachakun tsas'ene kjua'ñuña, kú ngu kjua'itsjen.

Tsa'yá xi bé nguisa kucha mejere nga batexumare naxinanda, naxinanda'u xi bé kúcha nga batexumare yajo'e naxinanda'u xi kua kuitsu kúcha nga ña'an nga sakuña xa, nga sakuña kjua chjine, nga sakuña xá nga ndá machjire xuta, tuxi sakure xi chine, kui kjua'ñu'e xi tetjun.

* Los sentimientos de la Nación 1, 23 y 12 kjuakítakun'e Morelos

¿Kú'mi xujunri?

xujun xi'mí ficha Bibliográfica, kui xu xi tsuyaña mi xujun libro xi machjenña ngat'a k'ia xu kjit'a nga kúcha 'mí xujun xi tjiminchitsjaiña.

Kui én xi ch'axki nga nindá kui xujun:

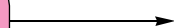
- 1.- Jin'e xi kixki libro (Jin xi ya'a tse'e nami'e xi tjun chji.
- 2.- Jin'e xujun libro (chuba nikja'angure).
- 3.- Jin'e ni'ya jma kúnda xujun.
- 4.- Xki nga kó ndiya nga mandá.
- 5.- Ngande kjo nú xi kunda xujun.

Chaséri kúcha ninda:

Gregorio Regino Juan
Tatsjejin nga kjabuya
Culturas populares
1a. Edición
México 1992

Rives Java Lóyes, Luis F.
Vientos de Miguel Hdez.
En retablos de entonces
Culturas Populares
3a. Edición
México, 1993

Tindai ngu k'ui

Kjua kixi xi tjinña nga xuta nima ki'miña.

Xujun xí batexuma nguieje naxinanda Méjiko, kjit'a mi kjua xi tjinña xuta nima, kjua kixi 'míre nga tjinña kjuakixi, xikú tsú jmi, nga sakuña nguieje najmí xí machjenña nga ngu ngu xuta kú nga ngu ngu naxinanda.

T'exkiyajun én xi ma ñujún kjit'a xujun xi batexuma kúracha a k'iara kjit'a nguieje kjua kixi'e xuta nima. Nga je k'ixkiyajun, cubayajun kú jaskán k'ui chji nguieje najmi xi kjié kjiyaxkijí.

Kó tkuya chu xi tjin ngasunde

Xi kuachá kjiya xki kjua kixi'e xuta, te kuácha kjiya xki kjua kixi'e nguieje chu xi tjin ngasunde kjua'e xu nga je inchafa ngat'a'e xu nga tu chuba tjinik'ien, kú tsanga chaseji xure ni'in xu kuma ngasunde. Kui xu kjua nga tsa'ya xi tu chuba tsik'ien chu nguijná ku majére.

Chubayajun kui najmí, ku chji k'ui tsa nda tjin kui kjua kixi, ku tet'ai k'ui, kjo tsa xujunri jin'e chu nguijná xi je kjife, chu xi nguete yají tsa tjin kjotsa tjinji nguña nanguña.

Kjua kixi'e niskindi

Xi KUACHA tjinre kjua kixi'e xuta changa, xi kuacha tjinre kjua kixi'e chu xi tjin ngasunde, te kuacha tjinre xujun xi bate xuma kjua kixi'e nguieje niskindi ngasunde.

chjinenguijun chjine ndaxujun jnu xujun jma kjit'a en xi batexuma kjua kixijnu ku chubayajun ku jaskan chijun najmi xi kijya xkiji nga ya kui xujun batexuma. Xujunjnu tichjejun.

xujun xi batexuma kjua kixiña

Ndañá kjo éñña

Nga nika'a xa xuta nanguí'na tjun nukjuare
ngueje xuta, nga je tjiñajan ku kja chubaya
'ya xi nda 'bejña xá 'ya xi nda tsú kjuakintakun'e
'ya xi chan kuaseñajunre naxinanda.

Kú nga je sakutsjai 'ya xi ba'ire xá, ku kja ngutse
nga chja naxinanda nga kui xuta mejére nga
batexumare.

Nga chjinenguiyare. ¡jote, jote! kjiengui
ngueje xuta.

Tsjuana fuekasena nga matku xuta nga kui kju
chubaya ¿ku ji a tsjuari? ngujña má kisaskajo
xu ta xá, kú kjan'de xu 'bas'en ndabaxá.

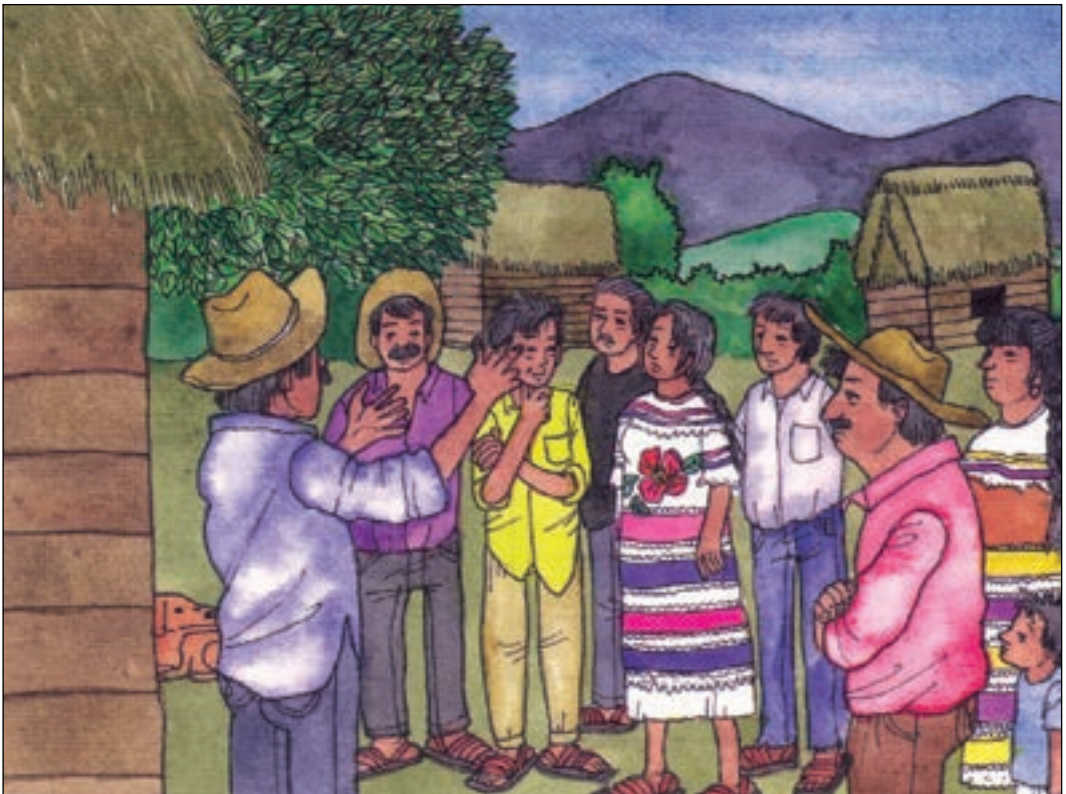
Naxitse xu kju nchajun, xá naxinanda xu incha
fue tjenguire.

Nga je kisasén xa xuta xi jajin naxinanda kú kuachá tsichjájo xuta, kú kua kitsu:

"Nda tjin naxinanda, jun xi kua kibixujun nga xá kitsi'ijnu, ku ja jo jan en chjajomajnu:

Nda tejin takun, xutá changa xiku ni Jua ni Prospero ni chanton ni kuse kjo ni Lubi jun xi xuta xi tjimájujnu kjuakíntakun'e xutana xi je jesun, xuta nisti, jun xi nga 'ñue naxinanda tjin nga yatkuñña xinguina, jun xi xuta nisti xi 'yajun kicha kutukja najmi xi ma ngasunde xiku tsi, tjao, tsu'bi, jña nitjin, sa, nguieje kui najmi xi yatkuñña nguiegeña kui najmi yi ba'kuña, nda tjejin takunña Nga ngu xá tjinre naxinanda, ngu tse nga tinchaña k'ui" Nik'uechjinju nga kinú' yajnu.

Tikjínña takuña kui én.

Chjungui én xi chaja. Tjun t'exkiye én xi kjit'a.

Tindai asen'e kúcha tjin
naxinandari.
chji jin'e kú mí xi mejére
tsú.

¿Kú'mi xtaxá xi batexubare
xuta ndabaxá Naxijen? Tsanga má, k'ui tet'ai asen'e

chji kucha batexuma.

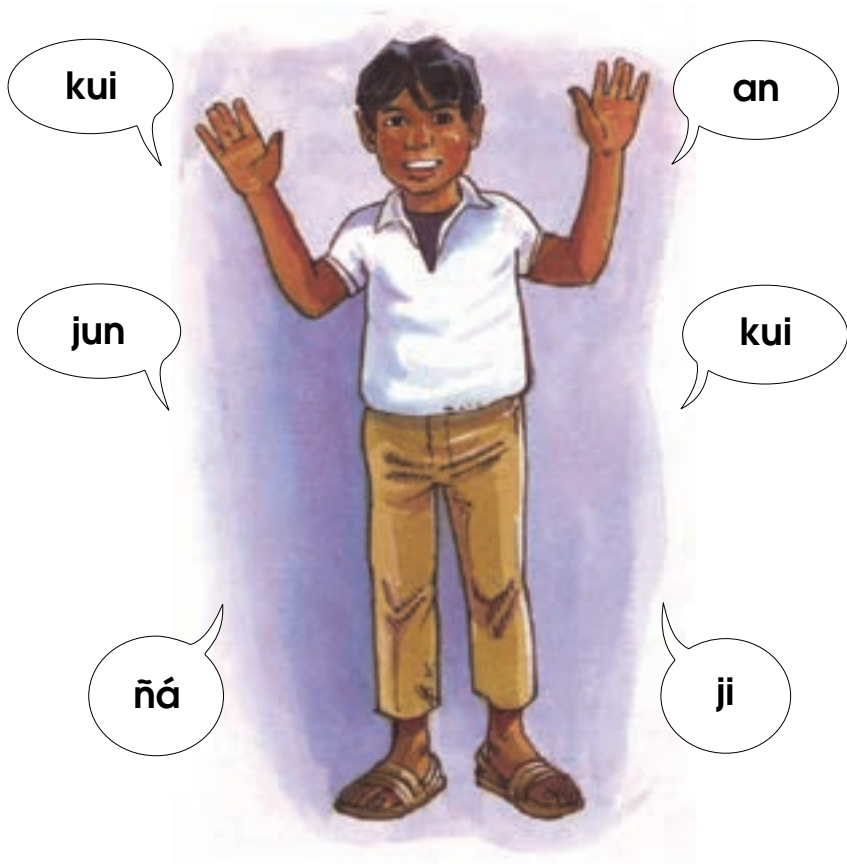

Jinña kú én xi chji ngande'e nga jinña.

Tjin én xi níchjen nga tjibasenijmi kú bixujiña jinña

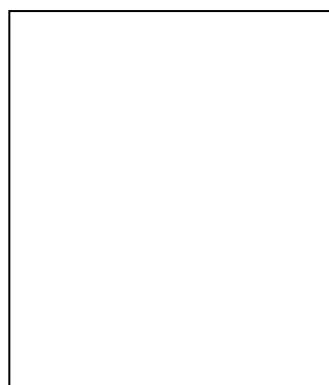
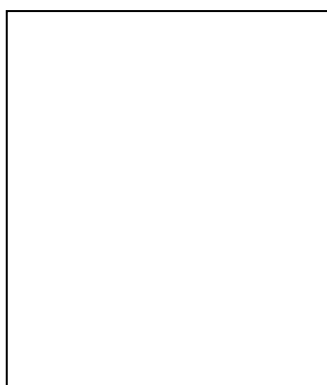
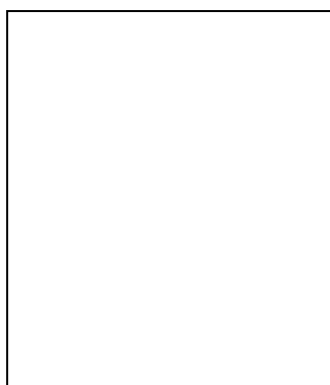
Chjungui: Chji jin xi tsubare

- an _____
- ji _____
- kui _____
- ñá _____
- jú _____
- kui _____

Mí najmi xi má naxinandaña

Xujun xi tsuyaña mí xi kjima naxinanda, mi xi kumá, kú mí xi kuma.

Tindajun ngu kui xujun:
¿'Ya xi xuta xa nganderi? chji jin'e

Mi najmi xi ma nguisa

--	--

Nga niton

¿Mi kjua niton xi ma nganderi? tindat'ai ku chji kú 'mi.

--	--

¿Ku kjima ndaxujunri?

--	--

Nga batexuma

T'ejin takin:

¿kúcha batexumare xikjin naxinanda?
Nga batexuma ngu naxinanda, te kuini xuta'e xi
sinduyá be 'ya tsikie'e xá kú te kuacha bé kjiá
basenkajó, chanji kuma tsanga kja'i xuta xi-
kja'i nangui'e ndiubaketxumanre tsa ngu naxinanda
xi tse'ejí. Tjin nanguiña xi tjun xuta xi 'ñu changa
'beñajan xikjin tuxi chubaya 'yá xi ndá
nikjie'e xá, chjajin xuta xi ndá kajuakíntakun'e
nga ndá kusenñajunre naxinanda.

Chji jin'e nguieje xuta xi tjinre xa nga
batexumare naxinandari.

Najmi xi má ngasunde.

tsi, tjao, tsu'bi, sa, nitjin, jñu.

Chji k'ui kucha diba nga ngu ngu kui najmi Xujunri tehjen.

Tinduji kui én: an, ji, kui, ñá, jun, kui

_____ fue ndaxujun

_____ kichini tu axi

_____ tsate ndaji

_____ chá'ña s'ejñu

_____ kuaguíjun nchajun

_____ kits'i nchaja

_____ kjién kjandema.

_____ iyi t'aji.

_____ ts'ajen natiu.

_____ sufeña nga jñu.

_____ tijjun je

_____ tsanga ngakúbe xa

Nangui xi tjinña

Nangui xi tjinña tu nguieje najmi xi sakuña, tsanga naxi tjimangui, sakuña nguieje tkuya yá, nguieje tkuja'e jama kjo ska, sakuña tjiaba'e yá xi tki ña'an, sakuña nutse xi tki, sakuña tu, te kuacha sakuña tu míchu xíku cha'a, ye, tsja, xa indu xixi nguieje tkuya nise xiku tuxki, kutiu, nikafa, ts'ue nise tjin nguisa.

Te kuacha sakuña ndiajo xi machen nga ni'ya xinde ninda, tjin tsumi ku chjo.

Tu jma sakuña xangá, ndach'in. tjin ndana ku ngu chincha tse (ndáje) jmanga kis'echjare ndifa ndana nitjin nga nguinda kiji nangui'e xuta Naxigen.

Ngajin ndifa tjin nguieje tkuya ti, yeje kú
tkua. Xá ti tsi'in nguieje xuta xi sindut'a
ndifa tiuku tse kjo ndana.
Ndá nitjinña xuta xi tijñaña kui ngat'a ndá
nanguña, tuxi tje, tumi najmi xi 'bé kú sa.
Mejé tsanga nguieje nitjin ba'a tsi ku kui
kjua nga ndá mare nangui.

Tikjínña takuña kui én.

Chjungui én xi kjit'a k'ui, xujunri tichjen.

¿Kúcha machjen najmi xi sakuña nanguiña?

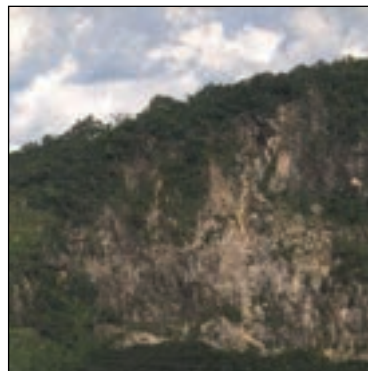

Xujun xi tsuya

Kui xujun xi 'mi "ANUNCIO" kui xi tsuya mi xi steña tsanga ni'ya ndetsin kijit'a, kjin tkuya asen xi nik'iya én xi kijit'a; kutsanga "AVISO" kui xujun xi tsuyaña mi xi kuma tsa s'e tsa nchajun, tumi chububa, te kuacha tsuyaña stsanga ma bitjas'en ngu ngande kjo tsa maji tu chuba bitjas'en.

Ngu "anuncio" tindai k'ui:

Ngu "aviso" tindai k'ui:

En xi tsjua tsú.

T'exkiye én xi tsjua tsú

Naxi naxú

¡tsjua xu tsejen naxi!
¡tsjua xu 'bé nga ma naxu!
kui naxu xi tsitjatseya
nga f'ajñu, nga nguixun.
Naxu xi tiaba! ¡Naxu xi siné!
¡Naxu xi tsitsuare animaña!
¡Naxu xi tsisijin animaña!
¡Naxu naxu! ¡Naxu naxi!
¡Naxi'e nangui'na, naxi tsuatjin!

Kui én xi tsjua tsú, animaña kú kjuakitakuña
ndibat'a. Tsjua tsú kú tsjua nú'yare.
'Ñú k'a mijin kui en ngat'ae k'a tjin
nga fichu kjuakintakun'e nga tsikjo.

k'a tikijin kjuakíntakunri, t'endai ngu én xi
tsjua tsú.

Kúcha machjen najmi xi tsjuaña nangui

Nitjin xi tjimaña, je xu ni'in kjima ngasunde, je tjin najmi xi kjife, xikú nanguiña chú, nangui jma s'e najmi tje, je xu ch'o kun ndifa xi mangaya ndana, xanga kjo ndach'in kui xu kjua nga kuacha kjima, ngata'e tjichúnji xure nga ngu ngu kui najmi.

Chji k'ui kucha nga nda chúnre nga ngu ngu kui najmi.

Ndifa: ndana xanga
ndach'in

Nguijña

---

chu nguijña

---

tjao xi chjunña
ndetjunña.

Ngwieje tkuya xka, naxú, jama kjo nútse.

Ngwieje tkuya ya, xka, naxú jama nutse
tjiaba, ya, tukú tjain xi sakuña nguijña
nanguiña tjinre ngwieje tkuya najmi xi ma
chine, xi tsichjen xuta xi chjine kú xuta
xi tsítkiña.

Chji jin'e ngwieje tkuya xi sakuña nguijña:

ya

xka tki

ndifa

_____	_____	_____
_____	_____	_____
_____	_____	_____
_____	_____	_____
_____	_____	_____
_____	_____	_____
_____	_____	_____

jama

ndiajo

tú

_____	_____	_____
_____	_____	_____
_____	_____	_____
_____	_____	_____
_____	_____	_____
_____	_____	_____
_____	_____	_____

Najmi xi sakuña nanguña

Nga bixuyare xuta nga najmi steña, xujun 'beŋ'a tuxi k'ia bacere kú bexkiya. AVISO xu kjo ANUNCIO 'mí xujun jmanga s'et'a.

Tsanga tki, kjotsa najmi tjé steña, kuacha s'et'a

"steña"
ndiajun
orégano
ndiumi'a
xu'na
xka tsju
nde'e
N\$1.00 nga
ngu ch'o

xi tsinda chineya

xi steña ngajin
detsin.

"xá xi tsi'in chjine xinde

chji ngu én xi tsuyaña
nga najmi ndaxujun.

Nganandia kú ngande t'a nguijña

Kjia, nga s'e ndiba nitjin'e nga maxangui ndaji nganándia Naxitsé tsanguijni kjo ts'e'an Lubi najmi xi machjenjni kichja'ajni. Indajni, Lima xi niyajo michiti, indajni tki tki xi minchare nguijña nga nitsengui jnu ndaji. Te kuacha indajni tki'e chingá kjo tki'e xanda, ngat'a je tiña fa'a chi'in'e, kú tukjuandá 'me. Lubi ts'atse ngu bomba xi nichjen nga minchare tki xka ndeje, kui xi tsjuajire ngande nga ndá mak'a ya jnu xixi.

Kú xikú ngande jma tijñajni, sakuña, nijmá,
 nachu, ndeya, nijin, xuti xixi kú tú xine.
 Te kuácha saku nguieje tkuya nútse:
 nútse ndá, xi siné, xi kuan kjo xi tiaba,
 saku yame, nukja, nuje, nuya kú kama.
 Xi tjiaba tjinre xikú chitjue, raxa, raxat'ae
 tusan kjo rima axi
 Te tjin xi 'mire sútse jma mincha niñu,
 kjundu jma ch'a ndifa kú nisu xi 'yuya.

Tikjinña takuña kui én.

Nga je k'iexkiye xka xujunri xi kjit'are xki
182 - 183, tindai xi tichjinénguirí k'ui

Jin'e najmi nima nga kúcha 'mi nga kastiya

nachu

---

calabaza

Xi kastiya kú kucha 'miña nga én nima

naranja

---

raxa

Tichubai én xi kjit'a xka xujunri xi ya'a
xki 182 - 183, kjo tsa xi kuitsurí xi kjibakuyari.

Nga chjenya xu én

Tjin najmi xi najmi xi kúcha 'mi jin'e nga kastiya kjotsa enña, kuacha bixu: Tupaya yame, mazana, yaxile yamexa, kama, kui xu kjua nga najmiña kúcha bixure kú kjia xu nga tichjenyaña en'e jmi; kú tsanga najmi kúcha nga 'mi nga kastiya, kú enña xu menya kui, xiku nga Méjiko, Méjico tsúre kú kuachá tjin nguisa kui én:

En nima

nachu
ndeya
nijma
nijin
ndedajo

kastiya

calabaza
quelite
frijol
maíz
cocomécatl

Chji nguisa kui én:

kastiya

en nima

_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____

Kucha nichuba ngu én xi tse fue nga 'bexkiya

Nga ña'anña ngu xujun xi tse kjit'a én xi 'bexkiya kú ma nichuba, chjajin én xi kuimá tjitsuya kjuakítakun.

Kui en ch'axki nga chjajin kjuakitakun xi 'ñú ndusin.

- xkuji t'exkiye xujun

- T'ejni chubai en xi yiji ku tsu.

- T'exkiye en xi kjit'a tetjun ku Chuba tika'i én xi 'ñú ndusin.

- Kui én t'endaji kja'i én xikjin xi chan tsjua kjuakítakun.

- kuachá t'íjin én xi nguisa.

- Tinguijin xikjin én xi kichjíji én kinika'i chuba kú T'exkiye.

- Xujun tsje tjat'ai.

Xujunri Tichjen nga nindai kuixa
Tinchájunju xinguíjun ga nixajnu.

Ngandia kú ngande t'anguijña

Xi nganandia 'mire ngande 'ñu jmanga sakuña nguieje tkjua najmi, xiku Naxitse, Nangui Tiaba, Naxitsje, Ngats'inda. Xikú ngande t'anguijña, kui ngande jmanga chuba tse xuta tjindu kui xi ranchu 'miña.

Mí xi steña nganandia

chji jin'e najmi xi sakuña nganandia

nga én nima

nga kastiya.

_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____

chji jin'e najmi xi sakuña ngande t'anguijña.

nga én kima

nga kastiya.

_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____

Najmi xi tsichjen xuta xi tsixa ngajnu.

Chubayajun najmi xi machjen nga nangui nixajo kjianda ngajnu ña'an. Jma xi tse'e xuta nima kú jma xi jmi kitsinda.

Chji kúcha 'mi nga éñña kú kúcha 'mí nga kastiya kui najm:

en nima

én'e jmi

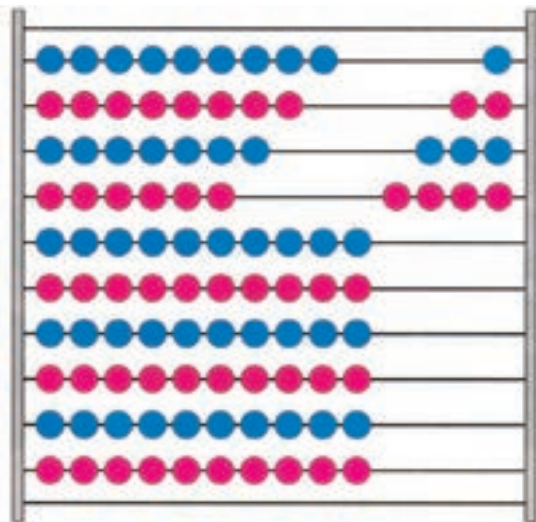

Nga 'bexki

Kjianga xki 'natsenguiña, tjobakuya kú ngu najmi xi "abaco" tsure xuta nichjen. Kui najmi tsíkjin takuña tuxi ndá kumaña 'natsengui nguije xki.

Ndá Chaséri kú chubáyeji niskindi xi nguisa

=	1	ngu chjie
=	20	kan chjie ngata'e
=	300	te'te chji'e nga
=	4000	ngu ngu.
=	4321	xi bitunguire

'Natsengui xki xi kuitsure chjine xujunri

chji kúcha 'mi nga ngu ngu kui xki.

0 _____	6 _____	0 _____	6 _____
1 _____	7 _____	1 _____	7 _____
2 _____	8 _____	2 _____	8 _____
3 _____	9 _____	3 _____	9 _____
4 _____	10 _____	4 _____	10 _____
5 _____		5 _____	

Tsanga mangui chasere kjotsa én nikit'e.

Tsanga kjin tjima xutaña ku mejeña nga én nikit'e
tsa mi najmi xi ndusinña kjotsa mi najmi xi kji
ma ta'in xuta'e.

Tsanga naxinanda xi ngaya naxi tjima, ndeje,
ndeje taja kjotsa burru machjennña nga mijñansunre
nga mangui

Tsanga naxinanda xiku Ngats'inda kjotsa Naxitse
atobu chjabeña nga manguiña, kú tsanga ngaya
ndifa, tsutsu xi fué subá manguiya.
kjai tsanga nangui Na'ñungunda tjima xutana

Ku nga 'ñu kjin, kú najmi fuetjen manguiya.
 Tsanga maji nga xi ña'an nga mangui chasere
 ku na 'ñu kicha nukjuayare, Teléfono xu 'mi
 nga kastilla, t'ere ndañá ku nu'yare tse'e
 kui. Tsanga majin kuacha ku xujun nikasenre
 correo xu mi jma nikjae xujun, ku te ma nikasen
 re én xi kitsa fichu, telegrama tsure jmi, te
 kuacha ma nikasenre én tsanga radio kjo
 tsanga televisión.
 Kúcha nikjoi nga kui ngajmi, Jmá xi nguisa
 kitsa ku jmá najmi xi ndá machjenña.

Tikjínña takuña kui én.

Nga kjin tjima xutaña kú mejeña manguichaseña
¿Mi xi machenña nga mangui?

Xki'e t'ejniri xi tsubáre:

1.- Tsanga naxi	( ) Mangui nitsai
2.- Tsanga ngunda ndaje	( ) Najmí fatjen
3.- Tsanga Ngats'inda	( ) Atobu
4.- Tsanga Na'ñungunda	( ) tsutu
5.- Tsanga ngatun ninguxi jma tijñaña	( ) Ndeje, Ndeje taja, burru ( ) Ndeje kicha.

Tsanga majixi ña'aña nga mangui kú kja'icha
nikit'eña én.

( ) Teléfono	6.- Na'ñu kicha nukjuaya
( ) Correo	7.- Xujun ninguxjare
( ) Telégrafo	8.- Nu'yare ku tsejen ase'en
( ) radio	9.- Tu'ñu yatsere
( ) Televisión	10.- Ña'ñu kicha nikjai en ku xujun fichuju en.

T'ejniri xki xi tsubáre

Nga nú'yare radio kjo televisión najmi xi kjima ngasunde.

Chubáyajun jma nú'yajun najmi xi kjima ngasunde kú
chjijun kjua xi kinú'yajun nga kjima.

---

chji ngu kjua xi kumá nga jmá tjini, kú xikucha tsuya
NOTICIA najmi xi kjit'a ngak'a, kuacha tia'anjun
nixkindi xi nguisa.

Noticia xu 'mi kui én

- ¿Mi najmi xi kuma?
- ¿'Ya xi jatjijin kui najmi?
- ¿Kjiá kuachá kumá?
- ¿'Ya xi kuachá kumare?

Nga chjinenguíya

Nga Chjinenguíya
tu chuba ña'anji, t'jún nikjo
mi xi ndusinña, ku kjia 'benda
xujun jma chjiña xi
mejeña yaña

Chjinenguíyaña
kucha kuma nga kiji nguinda
nangui naxijen Tikjiña takuña
kucha 'bendaña ngu ngu en xi
machjenña

kú 'ya xi
chjinenguíyare 'ya xi
kube kui Najmi

Entrevista
xu 'mire kui énxí
chjinenguíya

Xuta xi
Changa
Chjinenguíyare
xi kisendu ma
Ni'ya Changa,
Xiku Ni Sirú

Xujunri t'ikatiu kui én kú chjinenguíyeri xuta xi bé
kui najmi.

Kjua: Nga kiji nguinda nangui naxigen.

Naxinanda: _____ Nitjin _____

Jin'e xuta xi tichjinenguíyari: _____

- 1.- ¿Mixa nguinda kiji nangui naxigen?
- 2.- ¿Mi xi kjitsi'ín xuta nga kuacha kuma?
- 3.- ¿'Ya tjian xa ndabaxa kui nitjin?
- 4.- ¿A ki'natse a xu itju subá xuta?
- 5.- ¿Jmá tsanguíjo xuta xi ki'natse?
- 6.- ¿A kúchjire nanguí'e xi kichaja?
- 7.- ¿Kó naxinanda xi kichaja nanguí'e?

Nga manguiña kú nga núkjuañã

T'ejin takin:

Nga kjin tjima xutaña ku mejeña nga én nikit'eña
nguede 'nuji má ni'in tjin, tsanga 'ñu xati
mejenña nga kuit'e ku najmi xi 'mi teléfono
nukjuajo, ku tsanga najmi kui najmi ngandeña, xujun
nikasenri jmanga 'mi correo, telégrafo.

Nga kja'i ngande manguiña, tikja nga 'bema nitsjaina
tikja nga ndeje nichjenña, kú tsanga ngande kjin
menguña carro manguiyaña, tjiu xuta xi najmi
fuetjen fue.

Chaséjnú nga ngu ngu najmi kú chubáyajnu.

Chjinenguiye.

T'endai ngu xujun xi chjinenguiya
"Kucha Tsitkiña Chjine tki nima".

Ndá tikjoi kjuakintakun xi Chjinenguiyeri xuta
chjine tki.

---

chji ngu én xi ja'a ngaya radio kjotsa ngaya
televisión xi tjitsuya kjua chi'in.

En'e radio

Nga radio núkjuaya kú nga kjin xuta basenijmi, novela xu 'mi kui én.

Nga nú'yare nga kjin xuta basenijmi ngaya radio kú tsanga mi najmi xi tsubare nga nú'yare en xi tjibixure kicha xu, yate xu, ndifa xu, machjen, tsanga ndeje xu kjimanga, ta ka ta, ta ka ta, xu 'bere ya mexa, Xi kú nga nú'yare kui én xi novela tsúre xuta

T'endajun ngú én
xiku xi nú'yare radio
nga kjin xuta chja

Kui xuta xi chja

Nami
Naá
Tichi
Tsakíchi

Kja'i kui én tia'anjun niskindi xi jña tjimajun, nga tasénjunjnu Chjine ndaxujunjnu.

En xi ni'in makjínña

- Bakínre:** Xi ndá 'bére nga nikakínre ngu najmi.
- Chuba:** Nga chuba ch'are ngu najmi.
- Chubaya:** Nga ngu én nindajin; basenijmi.
- Jitsunya:** Nga ngu najmi jitsun, kjotsa ndajin tjin.
- Kanguitsjai:** Nga ngu najmi xi minchitsjai.
- Kjuandá:** Nga ngu najmi xi na'anña kú ndá tjin.
- Kjuakítakun:** Najmi xi makjínre takuña.
- Kuchakun:** En xi chja chjine ninguxi, kjotsa nga 'yá xi k'ien. ña'anre kuchakun.
- Naxinanda:** Kuachá 'míre jma sindu xuta, nga ngu ngu ngande.
- Natjian:** Chjun xi je changa.
- Nchaba:** Xuta xi 'in xi je changa.
- Ndabaxá:** Ni 'ya jma batexuma xuta xá.
- Ndiujmi:** Ngak'a jma tsejen niñu, sa, tsu'bi ku yufi...
- Naátjen:** Kuachá bixu tsanga jma manguiña, naátjen jma bitju tsu'bi...
- Ngúcha:** Nga je ja'a jó nitjin. S'e jó nitjin.
- Nikjua'ñu:** Nga kjua'ñu ña'an nga ngu najmi 'benda, kjotsa xi mejeña nga nínda.
- Nguítku:** Xi sian tetjun ngu xá, ngu kjua, ngu najmi.
- Nganándia:** Ngande jma kjín ma xuta xi sindu, nangui 'ñú.
- Skitetsaio:** Nga tujmá fue sun xuta.
- Tsindiu:** Jma fichu nangui'e ngu xuta, kjotsa nangui xi chja ngu naxinanda.
- Teponastle:** Tambu xi tsikjane xuta xi té toxo'o.

**Chji k'ui kjuakítakunri kúcha nga nindajin
najmi xi kijit'a kui libro kú DGEI tikasen.**

Lengua mazateca Soyaltepec, Oaxaca
Tercer grado

Se imprimió por encargo de la
Comisión Nacional de Libros de Texto Gratuitos,
en los talleres de
con domicilio en
el mes de

El tiraje fue de   ejemplares
más sobrantes de reposición.

